

KISEBBSÉGEKRE VONATKOZÓ MÉDIAPOLITIKA A KÁRPÁT-MEDENCE ORSZÁGAIBAN A MAGYAR FORRADALOM ALATT ÉS UTÁN (1956–1958)

írta Szesztay Ádám

Hogyan jelentkezett a nemzetiségi kérdés Magyarország és a szomszédos szocialista országok sajtópolitikájában az 1956-os felkelés idején, illetve hazánk intervenciós szovjet megszállásának¹ első két évében? Az alábbiakban ehhez a kérdéshez szeretnék adalékokkal szolgálni a hazai nemzetiségi és többségi, valamint a határon túli magyar sajtó, illetve részben a rájuk vonatkozó, diplomáciai archivális iratok alapján. Figyelmemet részben a sajtóhírek megjelenésének tényére, mint eseményre, illetve ezek tendenciáira, részben pedig az egyes orgánumok, mint nemzetiségi intézmények pusztá léte (keletkezésére és megszűnésére) koncentrálok. Azért éppen az első két évvel szeretnék foglalkozni, mert a hatalom eredetileg ezt az időszakot nevezte saját konszolidációjának², amit csak későbbi elemzések terjesztettek ki 1963-ig. A magyar forradalomtól függetlenül 1958 és 1959 fordulója az egész szocialista blokk nemzetiségpolitikájában fontos állomás volt: 1958 októberében hozta az MSZMP első nemzetiségi határozatát³, szinte egy időben a szovjet iskolareformmal⁴, Szlovákiában a magyar kérdésről 1959 januárjában határozott a párt⁵, Romániában ekkor kezdődött a Bolyai Tudományegyetem felszámolása, 1959 tavaszán mondta Hruscsov híres lipcsei beszédét⁶ és a jugoszláv párt nemzetiségpolitikai határozatai is ekkorra datálódhatnak. Meg kell jegyezni, hogy sok jelenséget helytelenül magyaráznék, ha a szocialista országok médiáját a kisebbség illetve a többség szócsöveként kezelném. A média sokkal inkább egy negyedik államhatalmi ág funkcióját töltötte be az egyes országok pártvezetése kezében, amely természetesen éppúgy nem különült el a klasszikus hatalmi ágaktól, mint ahogy azok sem egymástól. Ha egy lap mégis szócsövévé vált, az önmagában véve jelentős eseménynek számított: az már lázadás volt. A kor nemzetiségi sajtótörténete tehát legfeljebb az ötvenhatos forradalom napjaiban tanúskodik egy-egy momentum erejére a nemzeti kisebbségek saját törekvéseiről. Általában az állami nemzetiségpolitika egyik elemeként kell vizsgálnunk. Ebből a szempontból természetesen kérdés, hogy a tájékoztatás mennyire tükrözte az említett 1958–1959-es fordulat eljátékát. Fontos lenne elemezni a szomszéd országok többségi sajtótermékeinek hangvételét is, ami azonban további kutatásokat tesz szükségessé.

1. Elozmények

Nem sokkal a forradalom előtt a kisebbségi problematika a korábbiakhoz képest komoly reneszánszát élte meg a magyarországi sajtóban. A jugoszláv–magyar kapcsolatok enyhülése 1956 nyarán a hazai déli szláv népcsoportokon esett sérelmeket hozta felszínre.⁷ A magyarországi szerb-horvát és német újságban cikkek jelentek meg a Romániában élő bánági szerbekről és németekről.⁸ (De csak a Bánásgról. A Szászföldről például semmi nem írt a *Freies Leben*.) Az erdélyi magyarság kulturális életéről már 1956 tavasza óta egyre több híradással találkozhatott az anyaországi közönség.⁹ Ilyen „privilegiumot” azonban eleinte csak kulturális témákban és csak Erdély élvezett, a többi magyar kisebbség nem. Erdély kizárólagosságát nehezményezve 1956 tavaszán szlovákiai magyar értelmiségiek informálisan panasszal is fordultak a pozsonyi magyar főkonzulátushoz.¹⁰ Politikai értelemben 1956. szeptember 9-én tört meg a jég, ezúttal is Erdély tekintetében.¹¹ Ekkor a *Szabad Népből* Pándi Pál a román nemzetiségpolitikát inkább pozitív, mint negatív fényben festette ugyan le, de némi kritikát is gyakorolt, például abban a tekintetben, hogy hiba volt feloszlatni a Magyar Népi Szövetséget, mert emiatt az utóbbi években a Magyar Autonóm Tartományon (továbbiakban: MAT) kívül élő magyarságnak megnehezedett a helyzete. Kijelentette, hogy a román nacionalizmus szít „burzsoá nacionalista jelenségeket” az erdélyi magyarság körében. Elismerte, hogy Magyarország több felelősséget kellene vállaljon az erdélyi magyarságért.¹² A

román hatalom külső nyomásgyakorlásként értékelte a cikket és diplomáciai bonyodalmakat támasztott miatta.¹³

Ebben az időszakban az is megtörtént, hogy Reviczky Imre második világháborús embermentő rehabilitálásának szükségességét a romániai magyar *Elore* 1956. augusztus végi követelésére¹⁴ szeptemberben az Esti Budapest vetette föl¹⁵, s ennek nyomán alig néhány nappal a felkelés kitörése előtt a kormányzati szervek elismerték az alezredes hősiségét és visszaadták 1950-ben megvont nyugdíját.¹⁶ Reviczky Imre nevének puszta említése elevenen cáfolta a magyarság második világháborús kollektív felelősségét, éppen ezért lényeges, hogy ügyében a kisebbségi magyar sajtó eredményesen gyakorolt nyomást az anyaországra.

2. A kisebbségek és a sajtó a forradalom idején

A *Magyar Nemzet* november 4-i száma szerint a Budapest környékén állomásozó szovjet katonák között olyan hírek terjedtek, hogy Magyarországon a forradalmat „a német nép” és más nyugati népek robbantották ki.¹⁷ Ismerve a szovjet hadvezetés propagandafogásait, feltételezhetjük, hogy a *Magyar Nemzet* nem tévedett. Amikor november 3-án a másnapi lapszámhoz ezt az információt a szerkesztőség megszerezte, akkor világosan érezni lehetett belőle a készülő katonai beavatkozást. A magyar sajtó szerint tehát a szovjet hadi vezetés a németiség kollektívumának felelősségével indokolta saját sorkatonái előtt, hogy miért kell megkezdniük a magyarországi öldöklést. Minthogy a magyar főváros környékén a második világháború utáni kitelepítések ellenére is sokan laktak svábok, számukra semmiképpen sem lehetett megnyugtató ez az információ.

A forradalom kétségtelenül legfontosabb nemzetiségi vonatkozású sajtótörténeti eseménye Magyarországon az volt, hogy Gyulán 1956. december 9-én, alig néhány nappal a város szovjet megszállása előtt *Gazeta Româna*¹⁸ (Román Újság) címmel független román lap jelent meg.¹⁹ A *Gazeta* a román kisebbség regionális érdekeinek tiszteletben tartását követelte. Komoly programmal állt az olvasók elé, de az intervenció miatt mindössze egyetlen számot ért meg.²⁰

A romániai, szlovákiai, kárpátaljai és jugoszláviai magyar lapok – néhány kivételtől eltekintve, amelyre mindjárt kitérünk – országuk kormányzatának hivatalos álláspontját hirdelve írtak az anyaországi eseményekről. Mint Révay István 1958-ban feljegyezte, 1956 novemberében Újvidéken tüntetés követelt igaz tájékoztatást Magyarországról.²¹ (November 3. és 11. között a jugoszláv államvezetés s nyomában a jugoszláviai média, ha fenntartásokkal is, de alapvetően támogatta a szovjetek magyarországi beavatkozását. A tüntetés minden bizonnyal ez ellen lépett fel.) A magyar nyelvű tájékoztatás tendenciózussága nem csupán a kisebbségi magyar közvéleményt volt hivatott befolyásolni. A szlovákiai párturalmi szervek Magyarországon „Nógrád megyében (...) október 27-én tízezer példány »Új Szó«-t bocsátottak a megye rendelkezésére, amelynek fő mondanivalója: örök hűség a Szovjetunióval [SIC], illetve fellépni a magyarországi ellenforradalommal szemben. Ez idétől kezdve az Új Szóból naponta küldtek át Salgótarjánba, a bányamedencébe, járásokba és községekbe. Komárom megyébe szintén küldtek magyar nyelvű újságokat.”²² A kisebbségi lap a csehszlovák (de végső soron a szovjet) vezetés kezében eszközül szolgált az anyaországban folytatott propagandához.

Az *Új Szó* és az *Új Ifjúság* október 26-án, illetve 27-én ismertette az érsekújvári Elektrosvit gyár (döntő többségében magyar) munkásainak október 25-i hűségnyilatkozatát, amely amellyel, hogy elítélte a magyarországi felkelést, a magyarságot mint közösséget kifejezetten el is határolta tőle. Ilyen formában igazolni próbálta a magyar kisebbség „ártatlanságát” az anyaország lázadásában. Romániában csak néhány nappal később, október utolsó vagy november első napjaiban jelentet meg az *Elorében* a székelyföldi írókból kikényszerített első hűségnyilatkozat, ha megjelent volna. Ronotos Imre főszerkesztő azonban Gálfalvi Zsolt, Nagy Pál, Oláh Tibor és Sütő András tiltakozása miatt nem közölte le.²³ Így az első romániai magyar hűségnyilatkozatok, a székelyföldi írónyilatkozat és a Simó Géza bútorgyár munkáskollektívájának nyilatkozata a magyarországi intervenció napján kerültek a nyilvánosság elé²⁴, s ekkor is nagyon hasonló

tartalommal, mint amit egy héttel korábban Csehszlovákiában az Elektrosvit dolgozói nevében közölt a sajtó. Pedig a romániai tájékoztatás nem ismertette a felvidéki nyilatkozatot. Az *Új Szó* viszont már 1956. november 5-én, tehát egy nappal az eredeti megjelenés után, részletesen beszámolt a székelyföldi írónyilatkozatról. A felvidéki magyar média tehát látszólag példának állította az erdélyi magyarság képviselőinek fellépését a szlovákiai magyarok elé, jóllehet a valóságban inkább az erdélyi nyilatkozat született szlovákiai mintára.

A határon túli magyar sajtót azonban nemcsak a hivatalos állásfoglalások lojális közlése jellemezte a magyar szabadságharc napjaiban. Nem írok róla részletesebben, hiszen Tótfalvi Zoltán tollából már korábban publicitást nyert, hogy Romániában az *Elore* november 4. előtt viszonylag független hangnemben közölte Robotos Imre főszerkesztő kommentárjait a magyarországi eseményekről, aminek később vezetőváltás lett a következménye az újság szerkesztőségének élén.²⁵ (Érdekes módon a kádári Magyarország ennek ellenére, ha sikertelenül is, de megpróbált mentőövet dobni az elmozdított főszerkesztőnek, olyan formában, hogy a Magyar Rádió kifejezte készségét Robotos Imre alkalmazására romániai tudósítónak.²⁶) Az Utunkban 1956. november 24-én, tehát Nagy Imre Romániába hurcolásának napjaiban – meglepő módon az erdélyi magyarság hivatalos vezetői között egyik leginkább pártvonalasnak tartott személyiség – Bányai László, a Bolyai Tudományegyetem rektora, olyan cikket írt, amelyben nemcsak a forradalmat ítélte el, hanem azokat is, akik az egész magyarországi eseménysorozatot elejétől a végéig ellenforradalomnak tekintették.²⁷ Ezzel határozottan állást foglalt az MSZMP "belso" vitájában, igaz, annak eldolte előtt²⁸, még hozzá nem a szovjet, hanem a jugoszláv álláspont oldalán, végso soron a Nagy Imre-kormány felelősségre vonása ellen.

Szlovákiában a már említett *Új Ifjúság*²⁹ október 27-i számának utolsó oldalán a sport rovatban egy bekeretezett cikk arról értekezett, hogy néhány nappal korábban a pozsonyi magyarok tévékészülékükön az osztrák sugárzást, rádiójukon pedig a budapesti adást fogva hogyan követték figyelemmel a bécsi osztrák–magyar focimeccset. "A kísérlet pontosan bevált. Bécsi adás, magyar szöveg. Legalább így láthattuk a mérkőzést, ha már távcsövön nem nézhettük. (...) Egyelőre elégedjünk meg a televízióval, amely legalább másfél órára valódi bécsi környezetet varázsolt a kicsi szobába, ahol a sötétben villogó szemmel figyeltük Kocsis Sanyiék játékát."³⁰ Az "-M"-nek rövidített szerző látszólag apolitikus mondatai rengeteg mondanivalót rejtettek. Egy szóval sem írta le, de ha másban nem, az utolsó idézett félmondatban mindenképp világosan értésre adta, hogy a szlovákiai magyarok, ha egyszer meccs van, akkor Magyarországnak drukkolnak. Ezt persze mindenki tudta. De aki 1956. október 27-én ilyesmit nyilvánosságra hozott, az nem a sportról írt. Ugyanakkor a szerző a kritikus napokban közreadva, hogy az osztrák tévéadás nézése és a magyar rádió hallgatása a szlovákiai magyarok természetes viselkedése, lényegében felszólította az újság olvasóit, hogy fogják az anyaországi és a nyugati híreket. Az a szimbólum pedig, hogy a magyarok az idegen képek mellé anyaországuk hangját hallgatják, azt is remekül érzékeltette, hogy bármilyen hivatalos beállításban kell szemlélniük a határ túloldalán történeteket, az számít, amit odaátról hallanak. Az újság közepén, az 5. oldalon ezen a napon is megjelent a már hónapok óta futó rovat: "Vita irodalmunk helyzetéről." A sorozat korábbi cikkei is kiemelkedően érdekesek, a lehetőségekhez képest meglepően szabad hangvételűek voltak.³¹ Máskor mindig írok publikáltak ez alatt a címszó alatt. Most Honi Béla az olvasók nevében azt követelte a felvidéki magyar íróktól, hogy írjanak eddig még nem érintett témákról: a szlovákiai magyar bányász, a szlovákiai magyar paraszt, a szlovákiai magyar munkás életéről. Ez látszólag a szocialista realizmus érvelése volt: tessék a szocialista valóságról, a nép (a bányász, a paraszt) életéről publikálni – de a kisebbségben élő magyar népről, bányászeről, paraszteről. A szerző így folytatta: "Olyan regénynek, amely az itteni élet keresztmetszetét adná, talán még a terve sem született meg. Pedig az anyag nagyon kínálkozik feldolgozásra, a gazdagságánál fogva is. És nem is egy regény, hanem regény-trilógia kompozícióját nyújtja az adott helyzet. Az eseményeket így lehetne regénybe fogni: A csehszlovákiai magyarság élete 1953-ig, 1954-ig, 1945-től napjainkig. A téma, a lehetőség adott. Csak... »csak« meg kellene írni."³² Magyarul: írja meg végre valaki, hogy mi történt a háború után a szlovákiai magyarsággal! Mondja ki valaki, hogy a magyarokat üldözték és a sebek nem gyógyultak be. Nem véletlen, hogy a "szerkesztőségében megfogalmazódott állásfoglalásokért" az államvezetés rögtön a forradalom után jónak látta politikailag megtisztítani az Új

Ifjúság munkatársainak sorait.³³ Az eredmény nem váratott magára. November 10-étől az addig igen-igen olvasmányos lap számai jó időre teljesen elszürkültek, unalmassá váltak.

A Csemadok muvelodéspolitikai havi folyóirata, a Fáklya októberi száma már a felkelés kirobbanása előtt megjelent, a novemberi számot pedig már a szovjet intervenció után adták ki, úgyhogy esélye sem volt olyan célzásokra, mint amilyeneket az Új Ifjúság megengedett magának. A novemberi szám azonban egy hangot nem írt a magyarországi eseményekről, pedig ezt szinte minden csehszlovákiai sajtótermék megtette, dicsoítva a felkelés vérbefojtását. Az adott helyzetben a hallgatás egyértelműen jelezte, hogy a Fáklya szerkesztősége 'nem bírta mondani, hogy éljen Eduard'. Az első oldalon a szerkesztőség – nyilván Bojsza Imre főszerkesztő megfogalmazásában – elegáns, de finom ironiájával mégis szokimondó tónusban búcsúzott el a közönségtől.³⁴ Mindenképpen meglepo, hogy a búcsú számot a magyarországi kommentár nélkül, s ezzel a szerkesztői búcsúval egyáltalán ki lehetett nyomtatni. Ez csakis úgy képzelhető el, hogy valahol egy teljesen tudatos kompromisszum született a szerkesztőség és a sajtó irányító szervek között: kommentár se lesz, de többé a lap se lesz. Ráadásul a búcsúszámban egy elég "félreérthető" cikk is helyet kapott. Szucs Béla nyári romániai (de ó-romániai, Sinaia környéki) nyaralásáról számolva be egy székely legénykére tett említést, akinek apja állítólag "a fasiszták elleni harcban esett el, valahol Csehszlovákiában". Ez annyira valószínűtlen, hogy csakis a történet befejezését készíthette elő. Búcsúzáskor ugyanis a fiú egy csokor havasi gyopárt nyomott a szerző kezébe: "Ha hazamegy, tegye a katonák sírjára – mondta akadozva".³⁵ Ebben a látszólagos „sztálinbarokk” pamfletben benne foglaltatott minden: az egymástól elválasztott nemzetrészek összetartozása, a magyar halottak elsiratása, bárhol is estek el... Ez utóbbinak jelképes értékét 1956 novemberében csak az nem értette meg, aki nem akarta.

A magyar felkelés napjai a Kárpát-medencén kívüli szocialista országokban sem hagyták teljesen érintetlenül a kisebbségi sajtó légkörét. Szovjet-Litvániában a lengyel nyelvű napilap, a Czerwony Sztandar, hasonló, bár még óvatosabb jelképpel, mint Szlovákiában az Új Ifjúság, letette saját voksát a lengyelországi reformok mellett és a magyarországi szovjet beavatkozás ellen. (A november 6-i lapszámban például, kihasználva, hogy a cikkek között amúgy is mindig a párt jelszavai jelentek meg, az intervencióról kiadott szovjet közlemény fölül "véletlenül" pont azt a jelszót helyezték el, amely elítélte az imperialista hatalmak beavatkozását a kis államok belügyeibe.) Lengyelországban a németek Arbeiterstimme című napilapja, a többségi sajtóhoz hasonlóan, egyértelműen rokonszenvezett a fellázadt Magyarországgal. Ilyen formában szembe fordult hivatalos anyaországának, az NDK-nak az álláspontjával és a lengyel párt állásfoglalásához közelített, annak ellenére, hogy a lapot erős kelet-német segédlettel szerkesztették. A reformer pártvezetés azonban nem értékelhette túl nagyra ezt az állampolgári lojalitást, mert 1956. november 3-án a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottsága bezúzatta az Opolo vajdasági (azaz megyei) pátlapnak, a Trybuna Opolskának az aznapi kiadását, amely nyilvánosságra hozta a vajdasági pártbizottság előző napi határozatát a német kisebbség törvényes elismeréséről.³⁶ Lengyelországban tehát éppen a magyar forradalom napjaiban fordult szembe az új, reformer vezetés a nemzetiségi jogok kiszélesítésével.³⁷

3.1. A hazai nemzetiségi média a forradalom leverése után

Magyarországon nyilvánvalóan nem a nemzetiségi kérdés volt az első számú probléma, amellyel a megszállóknak saját érdekükben szembe kellett nézniük. Ennek ellenére a megszállás konszolidációjának első napjai sem nélkülözték teljességgel a nemzetiségpolitikai eseményeket. Keveset tudunk arról a találkozóról, amely 1956. decemberében zajlott le egyes hivatalos nemzetiségi vezetők és a Kádár-kormány között. Annyi azonban 1957 márciusában kiderült, hogy a kormányzat decemberben megígérte: nemzetiségi rádiómusorokat fog szervezni, illetve, hogy gyorsan elintézik a nemzetiségi lapengedélyeket.³⁸ Az utóbbira azért volt szükség, mert a forradalom alatt megszűnt lapokat november végén a párt – az összes többi országos lappal együtt (a Népszabadság és Népakarat kivételével) – betiltotta, újraindításukat pedig engedélyhez kötötte. Mindenképpen kérdés, hogy miért állt érdekében a Kádár-kormánynak egy ilyen tárgyalás a nemzetiségi vezetőkkel, illetve a kötelezettségek vállalása? Lehet, hogy a nem sokkal korábban megjelent Gazeta Románát akarták így ellensúlyozni?

Az ígéretekkel annyi tényleg valóra vált, hogy 1956. december végén a pécsi rádióadó megkezdte a német nyelvű musor sugárzását, méghozzá napi húsz percen.³⁹ A próbaadásokat januárban rendszeres musor váltotta fel, s a szerkesztésbe elvileg a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségét (továbbiakban: MNDSZ) is bevonták.⁴⁰ Miért éppen németiség (a szovjet propaganda által a forradalom alatt megfenyegetett népcsoport) kapta ezt a kedvezményt? S miért pont ezt a kedvezményt kapták, mikor a sokkal égetőbb sváb lakásproblémákkal csak bo egy hónappal később kezdett foglalkozni a kormányzat? Aligha lehetett pusztán gesztusról szó. Sokkal inkább az osztrák és nyugat-német rádióadók hatását akarta a megszálló hatalom ilyen formában ellensúlyozni. A párt két évvel később papírra vetett feltételezései szerint ugyanis mindegyik kisebbségre komoly hatást gyakorolt az anyaországból sugárzott rádióadás, ami a szlovákokat és a románokat a szovjet megszállás számára kedvezően befolyásolta⁴¹, a németeket viszont az intervenció ellen hangolta⁴². (A németek esetében ezt a feltételezést megalapozottnak tekinthetjük.⁴³) Ezért tartották fontosnak a németek Pécsről (azaz Budapestről, azaz Moszkvából) történő tájékoztatásának megszervezését.

Ami egyébként a rádiózást illeti, a többi nemzetiség számára tett ígéret még évtizedekig nem valósult meg. Szerb-horvát musort viszont már korábban is közvetítettek Pécsről. Nem sokkal Nagy Imre meggyilkolása után a külügyminisztérium javaslatot tett a pécsi rádió átszervezésére. Indítékként az újvidéki magyar adás magyarországi politikai hatását jelölte meg, célként pedig ennek viszonzásán kívül a „jó indulatú jugoszláv tömegek tájékoztatását”. Részletes terveket is kidolgoztak a minisztériumban, amelyben többek közt a hazai délszláv lakosság megnyugtatása szerepelt, hogy az aktuális jugoszláv-magyar államközi ellentét nem fog újra az o üldöztetésükben megnyilvánulni.⁴⁴ A baranyai nemzetiségi musorok politikai funkciója tehát részben a megszálló hatalom álláspontjának hirdetése volt a magyarországi nem magyar anyanyelvű lakosság körében, részben pedig Jugoszlávia közvéleményének befolyásolása – legalábbis a Külügyminisztérium olvasatában.

Amilyen impozáns gyorsasággal megszerveződött 1956 végén a regionális német rádióadás, olyan nehézkesen ment a nemzetiségi lapengedélyek megadása. Bielik György a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségének (továbbiakban: MSZDSZ) újjászervezése során 1957 márciusában követeléseként fogalmazta meg a szlovák lap újjáindítását.⁴⁵ Mégis csupán a nemzetiségi kalendáriumok jelentek meg januárban⁴⁶, illetve nyáron a román, szlovák és magyar nyelvű viharosarki népdalok gyűjteménye⁴⁷, majd pedig egy musorfűzet a román kultúrsoportoknak⁴⁸. Tavasszal Kállai Gyula egy kormány-előterjesztésben a közzétételre nem javasolt döntések között sorolta fel a nemzetiségi lapok újraindítását.⁴⁹ Ennek ellenére a német lap csak szeptember 20-án, a délszláv október 3-án, a szlovák október 4-én, a román pedig november 1-én került az olvasók kezébe. A nemzetiségi lapok engedélyezése időben alaposan elmaradt a legtöbb magyarországi lapé mögött, viszont a lenini forradalom 40. évfordulóját már mindegyik orgánus megünnepelhette. Érdekes, hogy miért éppen a nemzetiségi lapok késlekedtek sokat, jóllehet a nemzeti kisebbségek szereplése a forradalom teljes eseménysorozatához képest marginális maradt. Persze: azért, mert alaposan átvilágították a szerkesztők káderlapját.⁵⁰ Azt viszont nehéz megmagyarázni, hogy miért éppen a nemzetiségi káderekben bíztak a megszállók legkevésbé. Külön figyelmet érdemel az újra megjelenő újságok címének, számozásának illetve tartalmának változása. Mind a négy nemzetiségi lap új címmel jelent meg. A németek a *Freies Leben* (Szabad Élet) helyett *Neue Zeitung* (Új Lapot) kaptak kezükbe, a szlovákok a *Naša Sloboda* (Szabadságunk) helyett ezentúl a *Ludové Noviny* (Népújság) kellett olvassák, a román *Libertatea Noastră* (Szabadságunk) pedig a *Foia Noastră* (A mi lapunk) pótolta a továbbiakban. A „szabadság” tehát ennek a három nemzetiségnek nemcsak mindennapjaiból, de heti sajtója címéből is eltűnt. A névváltozást e három lap egyike sem indokolta meg, s új programmal sem álltak elő. A tartalom lényegében mindháromnál a régi maradt, viszont mindhárom újság az I. évfolyam 1. számától indult, ami azt sugallta, hogy a megváltoztatott cím új tartalmat, új törekvéseket takar. Ezzel szemben a szerb-horvát újság 1957 oszén a X. évfolyam 1. számától kezdődött, tehát elvileg vállalta elodje folytonosságát. Mégis ez volt az a lap, amely megindokolta címe változását. Ebben az esetben nem maradt ki a címből a szabadság, mivel soha nem is volt benne. A *Naše novine* (Híreink) *Narodne novine*-re (Nemzeti⁵¹ Hírek) változott. A délszláv kalendárium is *Narodni kalendar* lett (s ugyan

az úttörőlap, a Pionerska danica a Narodne novine gyermekmellékletévé szukült össze, immár csak Danica címen jelent meg). A jellegtelen cím tehát nemzeti színeket öltött. Tegyük hozzá: más cím – más hagyomány. A Naše novine annak idején a háború alatt kiadott, délvidéki szerb lap címét vette át.⁵² Ezzel szemben Narodne novine (Ilirske narodne novine) működött már a XIX. században is, mint a magyarbarát horvát nemzeti ellenzék újságja. Ilyen formában az új lap, szemben elődjével, a mesterséges délszláv népcsoporton belül elsősorban a többséget alkotó horvátok hagyományára alapozott. A cím változását a vezércikk azzal indokolta, hogy szakítani kívánnak a régi délszláv újság szellemiségével. Megígérték, hogy a Narodne novine már tényleg a délszlávok lapja lesz, róluk és értük fog írni, az o életüket mutatja be.⁵³ A nemzeti érzelmek megjelenése a lap hasábjain kedvelté, olvasottá tette az újságot a szerbek, horvátok, vendek körében. Egy 1958-as feljegyzés szerint a többi nemzetiségi lap terjesztése örökös fejfájást okozott a nemzetiségi központoknak, ”a délszláv lapot viszont vásárolják, még az eldugott falvakban is.”⁵⁴ A nemzetieskedo hangvétel több ízben kiváltotta a kormányzat, azon belül is a Külügyminisztérium neheztelését⁵⁵, annak ellenére, hogy a szerkesztőség élére a jugoszláviai emigránsok egyike került, akiket pedig a legmegbízhatóbb káderek között tartottak számon.

Az ősszel megjeleno *Neue Zeitung* azáltal, hogy változatlanul hetilap maradt, egy terv elvetését jelentette. A forradalom előtt ugyanis a Freies Leben napilappá akarták átszervezni.⁵⁶ Wild Frigyes 1957 márciusában úgy tett errol a tervrol említést, hogy ezt csak a forradalom hiúsította meg.⁵⁷ Valójában a terv nem nélkülözött minden elozményt, hiszen a Freies Leben lengyelországi megfelelőjét, az *Arbeiterstimme*t már egy évvel korábban hetente ötször megjeleno napilappá alakították át. Ellentétben a magyarországi német lappal, 1957-ben folytatódott az Arbeiterstimme a fejlődése, mert már egy szombati magazin is kiegészítette, 1958. április 30-án azonban különösebb indoklás vagy búcsú cikk nélkül megszunt. Azaz feltételezhetjük, hogy a forradalom előtt a hazai német újság megkésve, de más szocialista országok mintáját követte, 1957-tol azonban inkább Magyarországon meghatározott érdekek szolgálatában állt.

A nemzetiségpolitika szempontjából talán a legfontosabb tartalmi kérdés az volt a kisebbségi nyelvű sajtóban, hogy az egyes lapok hogyan viszonyuljanak az adott nemzetiség anyaországához. Le kell szögezni, az anyaországról önmagában véve a kisebbségi lapok sem a forradalom előtt, sem utána nem nagyon írtak. Az anyaország inkább a kisebbségi népcsoport hozzá fuzodo kapcsolatairól szóló hírekben jelent meg. A nemzetiségi bibliográfiák⁵⁸ tanúsága szerint az ilyen kapcsolatról tudósító hírek száma a déli szlávok és a szlovákok esetében az 1956-os évfolyamhoz képest az 1958-asban, illetve 1959-esben látványosan visszaesett, a románoknál nagyjából szinten maradt (de alacsony szinten), míg a németek esetében a hazai németiség és az NDK kapcsolatainak ismertetése robbanásszerűen megnövekedett. Az ilyen fajta statisztikából egységes tendenciát nem lehet kiolvasni. Még csak a kádári vezetés külpolitikai prioritásait sem kereshetjük feltétel nélkül a háttérben, hiszen Csehszlovákiával a forradalom előtti és utáni kommunista vezetés egyaránt jó kapcsolatot ápolt.⁵⁹ Annyi azonban kétségtelen, hogy a szembetuno növekedés, illetve csökkenés nem lehetett a véletlen muve.

Fontos kérdés a német lap szereplése 1958. március 15-én és április 4-én. Mindkét ünnep ugyanis kiválóan alkalmas lehetett volna arra, hogy a forradalom alatti szovjet hadi propagandának megfelelően elültesse a kollektív buntudatot a németiségben. A Freies Leben azonban nemhogy ezt nem tette meg, de kifejezetten arról közölt cikkeket, hogy a hazai németiség hogyan állt ki 1848-ban a Szabadságharc mellett⁶⁰, illetve hogy a világháború alatt hazai németek is részt vettek az antináci ellenállásban⁶¹. Ezek a cikkek a németiség kollektív felelőssége (végso soron a november 4. előtti szovjet hadi propaganda) ellen szóltak.

3.2. Nemzetiségi kérdés a magyar többségi sajtóban

A többségi sajtó ugyan jóval kevesebb cikket közölt a nemzetiségek és anyaországuk kapcsolatáról, mint a kisebbségi orgánmok, a hírek fogyatkozásának vagy gyarapodásának tendenciája azonban minden kisebbség, illetve minden anyaország esetében egybeesett az adott nemzetiségi lappal. Az egyes kisebbségi népcsoportok kulturális eseményeirel általában rövid, távirati stílusú hírek jelentek meg, többnyire az érintett megyei lapokban és a Népszabadságban, ez utóbbinak azonban inkább a vidéki, mintsem a budapesti

kiadásában. Ezek mindig a hivatalosan elismert négy nemzeti kisebbség egyikével foglalkoztak, illetve olykor a cigánysággal (például a nyíregyházi és szarvasi cigányzenekar megalakulása kapcsán). 1957 januárjában azonban kivételesen helyet kapott egy hír az adakozásból épült budapesti bolgár kultúrház átadásáról⁶², aminek az apropója az lehetett, hogy éppen ekkor kezdődtek Szófiában a hivatalos bolgár-magyar kulturális tárgyalások. A rövidke híradásokon kívül mindamellett néhány jelentősebb cikk is megjelent.

1957. március 9-én a *Népszabadság* interjút közölt Wild Frigyessel, az MNDSZ fotitkárával. Ennek különlegessége az volt, hogy csak a németeket szólaltatták meg a hatalom legfőbb orgánumban, más nemzetiségeket nem. A fotitkár a hazai német intézmények perspektíváiról és 1956 októberéről nyilatkozott. Az előbbi tekintetében a kétnyelvu adminisztráció bevezetését helyezte kilátásba, ami fontos ígéret volt, az utóbbiról pedig úgy fogalmazott, hogy „a szövetség tudomása szerint a német nemzeti kisebbség általában megőrizte józanságát az októberi események idején.”⁶³ Az idézett mondat a népcsoport egészéről mint közösségről szólt, nem általában a német nemzetiségu emberekről, így hozzájárult a németiség rehabilitálásához a szovjet hadi propagandával szemben. Miért volt fontos a hatalom számára, hogy éppen ekkor éppen ilyen üzenetet közöljön a németiségről? Szinte biztosra vehetjük, hogy a kádári vezetés és Ausztria között kibontakozó feszültséggel kell összefüggést keresnünk. A Külügyminisztérium Ausztria magatartását elítélő nyilatkozatát 1957. március 7-én hozták nyilvánosságra. A másnapi a *Népszabadság* ezt közölte is, de csupán fovárosi kiadásában, ott viszont a címdoldalon. A vidéki kiadásban csak március 9-én adtak hírt a deklarációról, akkor is csak a 6. oldalon.⁶⁴ Fontos külpolitikai eseményről lévén szó az ilyen elrendezés semmiképp sem lehetett véletlen. A vidéki olvasók a Külügyminisztérium állásfoglalása után alig pár lappal, a 9. oldalon, Wild Frigyes szavaival ismerkedhettek meg. (A német lakosságú településekre természetesen a vidéki változat jutott el.) Így akarta volna a tájékoztatás megnyugtatni a németeket, esetleg egyik anyaországuk elítélése miatt támadó indulataikat csillapítani? Bizonyára ez is a célok között szerepelt, de nem első helyen. Azzal ugyanis a szerkesztők minden bizonnyal tisztában voltak, hogy a svábok nagy része ekkoriban nem vette kezébe a *Népszabadságot*. Célpublikumnak nyilvánvalóan a vidéki funkcionáriusokat kellett tekintésük, mert ok olvasták a lapot. Nekik adta a szerkesztőség világosan értésükre, hogy a helyi németek elleni kirohanással nem bizonyíthatják elkötelezettségüket a Kádár-kormány külpolitikája iránt. Az interjú közlésének pusztá ténye kivonta a német kisebbséget az osztrák–magyar konfliktus érintettjei közül, amire az NDK-val, mint anyaországgal fenntartott kapcsolatok szaporodása csak ráerosított. A svábok azáltal mentesültek a kollektív felelősség alól, hogy nem magyarországi osztrákoknak, hanem magyarországi NDK-soknak tekintették őket.

A *Népszabadság* 1957. május 1-i ünnepi kiadása többnyire a szovjet megszállás konszolidációja szempontjából döntő jelentőségű ünnepi felvonulásokkal kapcsolatos cikkeket közölt. A vidéki változatban mégis helyet kapott egy írás a Baranya megyei Monyoród községről, amely azt ecsetelte, hogy ott a németek és sokácok („délszlávok”) milyen békében élnek együtt a magyarokkal. Az ünnepi megjelentetés világosan érzékeltette, hogy a szerkesztőség óriási fontosságot tulajdonít a témának; persze nem Monyoród községnek, hanem az általa jelképezett nemzetiségi kérdésnek. Ráadásul ugyanez a cikk a fovárosi változatban is helyet kapott, méghozzá május 3-án, a május 1-i tudósítások között.⁶⁵ A falu leírásából kiderült, hogy Monyoródon szinte mindenki, így a fiatal, szoke tanácselnök, Kretz János is, három nyelven beszél. Igaz, csak egy tanító lakik a faluban, Borsos János, aki magyar, de ő is mindhárom nemzetiség diákságával szót ért azok anyanyelvén. Milyen következtetésre kellett jusson az olvasó? Olyanra, hogy nem az az ideális állapot feltétele, ha a magyar mellett egy sokác és egy sváb tanító is órákat ad az iskolában, hanem az, ha az egyetlen tanító mindenkit megért. A háromnyelvűség tény, ami talán senkit nem zavar, de a cél nem a háromnyelvűségnek a fenntartása, hanem az, hogy ennek ellenére mindenki jól megférjen a másikkal. A sokféleség, ha nem is defekt, de a lényeg az egység. Monyoród típusalkotása persze csak a németekre és a délszlávokra vonatkozott.

Másfél hónappal később a *Népszabadság* vidéki olvasói Elek községgel ismerkedhettek meg, amely négy nemzetiségu lakossága ebben az esetben a déli szlávok kivételével modellezte Magyarország hivatalosan elismert etnikai viszonyait. A falu egy évtizedes fejlődését méltatva a szerző úgy fogalmazott, hogy

az egykor eltéro négy építészeti stílust *”Eleken, Békés megye e legtöbb nemzetiségu községében nem lehet különválasztani (...) a jellegzetes festés már eltunt. Annál is inkább, mert ebben a községben régen feloldódott a tünteto nemzetiségi különválás, amely olyan jellemzo volt foleg a felszabadulás előtt a többen nemzetiségu községekben. Valamiféle nagy kiengesztelodés történt itt, Eleken (...) Szinte észrevétlenül megváltozott a falu, nem volt már szégyen román lánnyal sétálni német legénynek, szlovák fiúnak beházasodni magyar családba. Úgy mondják Eleken, hogy a torzsalkodás a múlté.”*⁶⁶

A május 1-i egységesítő szemléletet ez a cikk kiterjesztette a szlovákokra és a románokra is. Mi több, itt már a nemzetiségi önállóság kifejezetten negatív jelenségként tunt fel, célként pedig nem is annyira az egység, mint inkább az összeolvadás jelent meg. A sajátos építészeti stílus eltunését a szerzo pozitívumként hozta fel. A nemzetiségileg vegyes párkapcsolatok propagálása egyértelműen az identitás orzése ellen emelte fel a hangját. A nemzetiségek előtti alternatívát egy önkényes, de sokféle mai napig is eloszeretettel használt fogalomtársítással ez a cikk úgy állította fel, hogy *vagy* az összeolvadást, azaz a *”kiengesztelodést”* vagy az elkülönülést, azaz a *„torzsalkodást”*, ellenségeskedést kell választaniuk. A szerzo mindennek az intézményes vonzatát is kiemelte, bemutatva, hogy a falu 40 tagú, négynyelvu népi együttest tart fenn. (Nem négy külön együttest.) Ideállá tehát nem a nemzetiségek önálló intézményeit, hanem a közös intézményeket tette. Ilyen formában a média már a Kádár-korszak legelején elvi szinten vetítette előre a legfontosabb nemzetiségi intézmény, az oktatás önállóságának megtörését, amelyre a gyakorlati életben csak három évvel később került sor.

A németiség ügyében 1958 tavaszán a többségi sajtóban is megjelent egy terjedelmes, három részes cikk. Igaz, nem országos orgánumban, hanem a Komárom megyei napilapban. Jóllehet a szerzo csak a Tata környéki német fálvokról írt, leglényegesebb megállapításai a magyarországi német népcsoport egészét érinthették. A február 27-én megjelentetett első részben (*„Egy sajátos nemzetiségi probléma”*) olyan *”különleges”* kisebbségként mutatta be a németiséget, amelyet nem a baloldal – tehát minősítésében: nem a progresszió -, hanem a náciizmus felé tett nyitottá a nemzetiségi kiszolgáltatottság. Ez az 1956-os felkelés folyamatos lefasisztázása idején meglehetősen súlyos vád volt. Ráadásul kihangsúlyozta, hogy a Volksbund a németek döntő többségét felölelte. A háború utáni eseményekről úgy beszélt, mintha a vagyonek kobzások és összeköltöztetések csak a Volksbund vezetőit érinthették volna, bár túlkapások is történtek. Nem mondott ugyan ilyet, de a szöveg logikája egyértelművé tette, hogy a népcsoport döntő többségét ilyen *”túlkapások”* érték. Éppen ezért következhetett be szerinte az, hogy *”az ellenforradalom idején is a régi tulajdon visszaadásának jelszavával tudtak közöttük a népi hatalom ellen uszítók bizonyos sikereket elérni”*. Ezekre a sikerekre a harmadik részben is visszatért. Nem hagyott tehát kétséget olyan irányú nézete felől, hogy a német nemzetiség *”lelkiismeretét”* a háborún kívül a forradalom is terheli. Ilyen módon erosen megingatta azt a képet, amelyet a németek *”higgadtságáról”* a Wild-interjú egy évvel korábban kialakított és a Neues Leben ezen a tavaszon is hirdetett. Körülbelül ennyiből állt a hazai német *”nacionalizmus”* ostorozása, s ezen kívül még belpolitikai passzivitásukat – ahogy mondta, bizalmatlanságukat – rótták fel nekik. Azt, hogy nem nagyon akartak részt venni a helyi népfrent-bizottságokban, notanácsokban, illetve általában a hivatalos vezető pozíciókban. Ezután azonban a magyarok német ellenességére (nacionalizmusára) terelte a szót, megjegyezve, hogy *„Az ilyen fajta nézetek megtalálhatók a párt soraiban is [sic!], hordozóik nem egyszer nyomást gyakorolnak a pártszervezetekre, s »balról« szállnak szembe azokkal, akik szót emelnek a németek iránti bizalmatlanság ellen.”* A magyar nacionalizmust ekkoriban a sajtóban s a pártokumentumokban ugyan sokat pellengéreztek, de annak kimondása, hogy kifejezetten kommunista felfogásra épülő magyar nacionalizmus is létezik, meglehetősen ritkaság számba ment. Miért jelent meg itt mégis? Ezen az úton figyelmeztették az egy évvel korábbi Wild Frigyes interjúhoz hasonlóan a hatalom helyi híveit: tett a németiség a háború és a forradalom alatt, amit tett, azt el lehet, el is illik ítélni, de magát a németiséget mint közösséget felelősségre vonni nem szabad. A politikai passzivitás ostorozásán keresztül azonban ez a cikk nemcsak a funkcionáriusoknak, hanem a németeknek is szólt: éreztette, hogy rehabilitálásuk feltétele az aktív integráció a szocialista Magyarország állami intézményeibe.⁶⁷

3.3. Magyar kisebbségek a magyarországi sajtóban

A magyarországi sajtó a határon túli magyar huségnyilatkozatok közül egyetlen egyet közölt le. A *Népszabadság* 1957. január 4-én a budapesti olvasókkal a címoldalon, a vidékiekkel csak hátrébb ismertette meg a romániai magyar írók újévi nyílt levelét magyarországi kollégáikhoz, amely kolozsvári írónyilatkozat néven is elhíresült. A nyílt levél a megszálló hatalom melletti állásfoglalásra szólította fel az anyaország irodalmi életét, többek közt arra hivatkozva, hogy ha Magyarország kiszakadt volna a szovjet blokkból, akkor lehetetlenné vált volna az érintkezés a végeken élő és a hazai magyarság között. Ebben kimondatlanul is benne foglaltatott az ígélet, hogy a magyarság egymástól elszakított részei a szovjet blokkon belül nagyobb lehetőséget fognak kapni az érintkezésre. A nyilatkozat óvatos célzást tett arra is, hogy az anyaország sikeres lázadása esetén a magyar kisebbségeket kollektív felelősséggel is vádolni lehetne.⁶⁸ Január 13-án a központi pártlap választ tett közzé a levélre⁶⁹, a hónap végén azonban, ki tudja milyen megfontolásból, talán a perek indoklásaként, kinyomtaták Gellért Oszkár reflexióját, amely beismerte, hogy a választ egyetlen jelentős magyarországi író sem írta alá. O felvetette a kérdést, hogy mi ennek az oka, s arra a következtetésre jutott, hogy „*a kommunista írók bizonyos elzárkózása az egységes [értsd: egyetemes] magyar irodalom érdeke elol.*”⁷⁰ Ez a megfogalmazás is arra célzott, hogy a térséget megszállva tartó hatalom, amelynek hívei nevében beszélt Gellért Oszkár, hajlandó elismerni a magyar kultúrnmzet egybetartozását. Az ilyen benyomást erősítette, hogy a magyar-román barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény megkötésének 9. évfordulója alkalmából a *Népszabadság* gyönyörű fényképeket közölt a Békás-szorosról és Vajdahunyad váráról.⁷¹ Azt mondhatjuk tehát, hogy 1957 elején a *Népszabadság* elég komoly aktivitást fejtett ki Erdély ügyében, ami persze nem Erdélynek szólt, hanem a magyar közvéleményt próbálta erdélyi nosztalgiáin keresztül befolyásolni. Ellentétben a hazai nemzetiségi kérdéssel, ezek a cikkek jobbára a lap fovárosi kiadásában jelentek meg.

Február–márciusban azonban a romániai magyarság eltunt a fo pártorgánium hasábjairól, aminek az lehetett az oka, hogy a téma rendszeres ismertetésének funkcióját a március 15. alkalmából útjára indított *Élet és Irodalom* vette át. A célpublikum ilyen módon leszukült: az első hónapokban az újjáépülő pártársadalom egészét próbálták Erdéllyel manipulálni, márciustól azonban csak a profi kulturális élet lojális résztvevőit. (Nagyjából így írható le a két lap 1957-es olvasótáborának különbsége.) A téma általában az *És* második vagy utolsó oldalán közreadott rövid hírek között egy-egy kurtafarknyi kulturális információra korlátozódott. A kivételekre rögvest kitérünk. Erdélyen kívül néha vajdasági és egész elvéve szlovákiai magyar kulturális hírek is helyet kaptak a rövid tudósítások között (ezek aránytalanul alacsony száma azonban feltuno). 1957–1958 folyamán ritkaságnak számított az *És* olyan száma, amelybe ilyen hír ne került volna bele. Mindamellet nem csak az *És* foglalkozott a romániai magyarsággal, hanem egy-egy közlemény erejére szinte mindegyik sajtóorgánium.

A *Népakarat* 1957. március 31-én közölte Pikay István terjedelmes írását, amely számon kérte, hogy a Kolozsvárott frissen újjáalakított *Korunk* miért nem kapható Magyarországon, s a magyarországi sajtótermékek miért nem kaphatóak Szlovákiában.⁷² A Szlovák Kommunista Párt ezt az utóbbi nyilvános észrevétel a Kádár-kormány diplomáciai támadásaként értékelte önmaga ellen.⁷³ A Pikay-cikk azonban nem is annyira a szlovák nemzetiségpolitikát kritizálta, mint inkább ideológiai koncepcióval próbálta ellátni a hatalom magyarságpolitikáját. A Rákosi-korszakot a miatt ítélte el, mert az akkori magyar vezetés egyáltalán nem fordított figyelmet a határon túli magyarságra. Határozottan leszögezte, hogy a magyarság, függetlenül attól, hogy melyik államban él, kulturálisan egy közösséget alkot, s ennek alapján kimondta, hogy a nemzetiségi kultúrpolitika egyik államnak sem a belügye. Kijelentette, hogy Magyarországon a nacionalizmus ellen (amely szerinte elsősorban 1956 októberében mutatkozott meg) csak a kisebbségi probléma oszinte kezelése mellett lehet fellépni. Ennek a cikknek az ígérete tehát ugyanaz volt, mint ami a *Népszabadság* januári közleményeiben tükrözött: a magyar kultúrnmzet egységének elismerése a szovjet blokk keretében.

1957. május 10-én az *Élet és Irodalom* egész első oldalát beborította Nagy István erdélyi kommunista író értekezése a romániai magyar irodalomról. Ilyen hely csak a legfontosabb témákat illette meg. A Magyarországon élő érzelmek ellensúlyozására a szerzo jónak látta leszögezni, hogy „*A mi irodalmunk nem erdélyi, hanem romániai magyar irodalom*”. Németh László kényszeru, szovjetbarát

megnyilvánulásaira viszont ezt reagálta: *”Ilyen megtermékenyítő kölcsönhatásokat várunk a jövőre nézve is az egy törzsrol kihajtott irodalmunk szertenott ágaitól és gyökereitől. Több szomszédos országba nőttünk szét, de közös szocialista vérkeringés éltet bennünket.”*⁷⁴ Nagy István úgy is fogalmazhatott volna: aki hajlandó lojalitását nyilvánítani a szovjetek iránt, az a magyarság szocialista egységét szolgálja. Ennek az egységnek a gondolatát az összes megfogalmazás közül is legszemléletesebben az o utolsó idézett mondata fejezte ki. El tudom képzelni, hogy o ekkor még hitt is abban, amit leírt.

Kereken két héttel később a Népakarat ismét felvetette a határon túli magyarok kérdését, ezúttal egy Baktai István tollából származó cikkel. O, ellentétben Pikayval, nem azt hányta a Rákosi-korszak szemére, hogy félték felvetni a magyar kisebbségek kérdését, hanem hogy túl lanyhán támadták a magyar nacionalizmust. Ennek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a magyarok, „Hitler utolsó csatlósáiként“, sokkal rosszabb sorsra számíthatnának a szomszéd országokban, mint amilyenben osztoznak, ha azokban nem a szocialista rendszer uralkodna. Ennek igazolására a MAT intézményét, a Bolyai Tudományegyetemet, az újvidéki rádió magyar adását, illetve – jobb intézmény híján – a szlovákiai magyarság egyenjogúsítását hozta fel például. Érzékeltette, hogy akik ezeket az engedményeket keveslik, azok a szomszédos népi demokráciákat támadják, s ez támadás a Magyar Népköztársaság ellen is. A magyar kisebbségek érdekében való szóemelés o is azonosította a szomszéd népekkel való *”torzsalkodással”*, aminek leglátványosabb megjelenését az októberi eseményekben vélte felfedezni. (Érdekes egybevágás a szóhasználatban, hogy a *Népszabadság* Elekrol beszélo cikke a hazai nemzetiségi hagyományorzést tette egyenlové – szintén a torzsalkodással!) A Baktai-cikk csak annyiban helyezkedett azonos álláspontra a két hónappal korábbi Pikay-cikkel, hogy mindketto az elcsatolt területek kérdésének agresszív felvetésével vádolta meg a magyar forradalmat. (A valóságban forradalom idejéből a végek, illetve a magyar kisebbségek kérdésének hazai felvetéséről egyetlen, marginális adatunk van.⁷⁵ A cikkek állításával ellentétben pont az a meglepo, hogy a magyar társadalom eme egyik legsúlyosabb problémája a szabadság napjaiban teljesen háttérbe szorult.) Ettol eltekintve a két cikk két homlokegyenest ellenkezo szemlélet jegyében fogant. Baktai írása fordulatot hozott. Megjelenítette a határon túli magyar politikában nagyjából ugyanazt a nemzetállami felfogást, amely május elsején a magyar kisebbségek ügyében merült fel a *Népszabadság* hasábjain.

Föltétlenül érdekes, hogy 1957 elején a hazai nemzetiségekkel a párt napilapja foglalkozott elvi szinten, a határon túli magyar témával viszont a szakszervezeti Népakarat. Ennek az lehetett az oka, hogy a hatalom igazi presztízslapja a *Népszabadság* volt, úgyhogy azokat a kényesebb témákat, amelyekben a megszállók által elvárt vonalat könnyen el lehetett véteni, jobbnak látták a magyarországi sajtó irányítói a szakszervezetek nyakába varrni. Oszre azonban megváltozott a helyzet. 1957 októberében a *Népszabadság* terjedelmes tudósításban számolt be arról a kolozsvári értelmiségi gyúlésrol, amelyen Jordáky Lajos magyar író önkritikát gyakorolt saját *”nacionalista viselkedése”* felett, s ennek nyomán a résztvevok elítélték úgy általában véve a nacionalizmust.⁷⁶ A tudósításból világosan kiderült, hogy ez alatt a kisebbség nacionalizmusát kellett érteni. November 19-én Marosán György gondolatait közölték, amelyben a KB-titkár nemcsak az egy évvel korábbi, állítólagos irredenta hangokat ítélte el, hanem a Felvidék, Bácska, Erdély terminusok használatát is.⁷⁷ Úgy tunik tehát, hogy osszel már tudta a magyarországi vezetés, mi a szovjetkonform álláspont a kérdésrol, s azt jelenítette meg a legfobb orgánium hasábjain.

Ugyanezkor érdekes diplomáciai súrlódásra került sor a Román Kommunista Párt (továbbiakban: RMP) és az MSZMP között. Fazekas János az RMP KB magyar nemzetiségu titkára november 7. alkalmából nyilatkozatot adott az MTI-nek. A szovjet forradalom méltatásán kívül arról beszélt, hogy a magyar forradalom nem érezte hatását Erdélyben (ami nem volt igaz), s hogy ez a magyar nemzetiségi intézményrendszer magas színvonalának köszönhető, amelyet konkrét példákkal (MAT, Bolyai Egyetem stb.) be is mutatott.⁷⁸ Az MTI már eleve rövidítve adta tovább az anyagot Budapestre⁷⁹, megkurtítva a lenini forradalom méltatását, a *Népszabadság* pedig saját közleményéből a román nemzetiségpolitika kedvezo intézkedéseit felejtette ki.⁸⁰ Ilyen módon Fazekas gondolatai nem kerültek ellentétbe a legfobb magyarországi sajtóorgániumban tavasz óta hirdetett kisebbségpolitikai elvekkel. November 17-én a romániai magyar sajtó leközölte a nyilatkozat teljes szövegét.⁸¹ Az RKP telefonon tiltakozott a szöveg magyarországi megcsonkítása miatt, mire az MSZMP nevében Szilágyi Dezsó beismerte, hogy ez politikai

hiba volt.⁸²

Karácsonykor Tamási Áron ítélte el saját 1956-os viselkedését az *Élet és Irodalomban*, aminek szükségét azzal indokolta, hogy szavára határokon belül és kívül egyaránt hallgatnak a magyarok.⁸³ Nemcsak a megszálló hatalom mellett tett hitet (nyilvánvalóan nem oszintén), hanem a magyarság kulturális egysége mellett is (nyilvánvalóan oszintén). Valószínűleg abban a kompromisszumban hitt, amelyet a propaganda az év elején sugalmazott, hogy a hatalom iránti lojalitással megváltható a megszállók engedékenysége a nemzeti kérdésben. 1958 februárjában Kádár János erdélyi látogatásáról a magyarországi és a romániai média egyaránt úgy tudósított, mint egy nagy, történelmi kiengesztelődésről. A magyarországi politikai vezetők számos politikai nyilatkozatát közölték, amelyek lemondtak Magyarország területi követeléseiről. Ilyen formában azt a benyomást igyekeztek erősíteni, mintha a forradalom, esetleg Nagy Imre kormánya ilyen követelésekkel lépett volna fel. A látogatás befejeződése után már kevésbé tartotta a magyarországi sajtó a magyar kisebbség kérdését napirenden, mint 1957-ben. A marosvásárhelyi Állami Székely Színház nyári anyaországi látogatásának is csak gyenge visszhangja támadt a tömegtájékoztatási eszközökben.⁸⁴

Annál inkább fókuszba állította viszont a kulturális sajtó az erdélyi irodalmi élet hírességeinek magyarországi látogatását. Július elején Balogh Edgár utazott Pozsonyba, s állt meg Budapesten. Tiszteletére már-már erdélyi különszámnak nevezhető kiadásban jelentkezett az "És", amelyben a még a keresztrejtvény megfejtése is Kós Károly írói önkritikája volt.⁸⁵ A forradalom második évfordulóján ismét Nagy István cikke került az *ÉS* élére, ezúttal a szocialista realizmusról.⁸⁶ Év végén Kós Károly látogatott Budapestre. Hiába keresték meg az újságírók, nem volt hajlandó politikáról nyilatkozni, csak építészeti kérdésekről. Az *ÉS* szerkesztői mégis olyan interjút alakítottak ki a beszélgetésből, amely egyértelműen a kádári vezetés modernizációs törekvéseinek dicséretéül hangzott.⁸⁷ A Baktai-cikk után tehát megszűnt a teljesen egyértelmű hitegetés, hogy a kádári vezetés a szovjet blokk keretében fogja biztosítani a magyar egység gyakorlati megélését. Arra mégis fontos hangsúlyt helyezett a tájékoztatás, illetve annak az értelmiségi elitet megcélzó része, hogy az erdélyi magyarságot a magyarországi szovjet megszállás támogatójaként mutassa be, s olyan benyomást keltsen a hazai közvéleményben, mintha a hatalom fontosnak érezné az erdélyi magyarság sorsának figyelemmel követését. Fontos azonban megjegyezni, hogy a Pikay-cikk kivételével 1957-1958 során végig csak az erdélyi magyarságra irányította a média a figyelmet, a többi nemzetiség problémáit pedig lényegében teljesen távol tartotta a nyilvánosságtól.

4. Erdélyi magyar orgánumok a forradalom után

Az erdélyi magyarság egyik legpatinásabb baloldali folyóirata, a *Korunk*, amely háború alatti megszüntetése óta aludta Csipkerózsika álmát, mint már említettem, 1957 elején indult újra.⁸⁸ Balogh Edgár többek közt a *Korunk* háború előtti időkkel vállalt kontinuitásáról írt az első szám bevezető cikkében.⁸⁹ Azt fejtegette, hogy az erdélyi magyar kultúra elválaszthatatlanul összeforrott a szocialista Románia kultúrájával. A *Korunk* feladatát abban jelölte meg, hogy "Képviselet ez a közös kultúrát nemcsak a maga hazai olvasótömegei, hanem a Magyar Népköztársaság, Csehszlovákia, Románia és a Szovjetunióhoz tartozó Kárpát-Ukrajna lakosai felé is." Balogh Edgár tehát, ellentétben a magyarországi sajtóval, nem csupán egyetlen egy másik nemzetiségre irányította az olvasó figyelmét, hanem az Orvidék és a Vajdaság kivételével az összesre. Ezek szerint a *Korunk*nak a szovjet blokk magyarságának közös lapjává kellett lennie, ami annak ellenére óriási ígéretként hangzott, hogy indoklásként a szocializmus romániai (azaz ekkoriban alapvetően szovjet típusú) útjának propagálása került papírra. Hiszen egy ilyen folyóirat több lett volna pusztán nyomdai termék: ha az ígéret megvalósul, akkor létrejött volna a szocialista blokk első pánmagyar intézménye! Illúzió volt-e az ígéret? Annyi biztos, hogy a szerkesztők komolyan vették, s a magyarországi terjesztés érdekében a főszerkesztő, Gáll Erno, tárgyalásokat is folytatott a bukaresti magyar nagykövettel.⁹⁰

Ami egyébként Gáll Erno főszerkesztői kinevezését illeti, az meglepo, hiszen a Bolyai Egyetem diákmozgalmait részben az ő fellépésének tulajdonították, amiért a párt meg is róttta. Ez a meglepetés azonban nem lehetett véletlen, hiszen a magyar egyetem másik "ötvenhatos" oktatója, Dávid Gyula is meghívást kapott az Igaz Szó szerkesztőségébe. Ő nem fogadta el a felkínált pozíciót. Rajta ezután számon kérték, hogy mit is

csinált októberben, és sokévi börtönbüntetéssel fizettek meg érte. A média mint intézmény tehát egyfajta purgatóriumként funkcionált. Az elegáns álláslehetőség elfogadását a hatalom a lojalitás deklarációjának tekintette. A felkínált állás elutasítása lázadással ért fel, s a következetes lázadók számára szó sem lehetett kegyelemről.

Minden esetre a kisebbségi magyar média 1957-ben és 1958-ban számos új álláslehetőséget kínált Romániában, mert a *Korunkon* kívül az orgánumok egész sora jött létre vagy alakult újjá. Kolozsvár tudományos életének kedvezett a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények létrehozása⁹¹, amely ugyan a Román Tudományos Akadémia kolozsvári Nyelvtudományi Intézetének folyóirataként működött, de a Bolyai Tudományegyetem professzori karának is komoly publikációs lehetőséget kínált. Magyarországon egyenest az egyetem folyóiratának tartották.⁹² Mivel a romániai és külföldi magyar nyelvtudomány eredményeit egyaránt be kívánta mutatni, alapvetően szintén a magyarság határok feletti egységét jelenítette meg. A magyar oktatás fejlesztését, részben pedig talán a készülő tanügyi reform propagálását szolgálta az 1957 szeptemberének elején újjáindított Tanügyi Újság is.⁹³ Még korábban, 1957 tavaszán gyerekek számára Napsugár címmel saját magyar nyelvű folyóiratot adtak ki.⁹⁴ (Ez az úttörőknek szánt Pionír mellett a második magyar gyermeklap volt. Mindkettő 15 000 példánnyal futott.) Marosvásárhely diákságának rebellis hangulata ellenére egész évben üzemelt az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem Diákhíradója, amelyet a Diákszövetség adott ki. Március 16-án, tehát egyértelműen a magyar nemzeti ünnephez kötődően az Ifjúság Szövetség (továbbiakban: IMSZ) kiadta az ettől kezdve hetente 30 000-es példányszámban nyomtatott Ifjúságkötetét. Május 1-én szintén 30 000 példányban megjelent az egykor 50 000-es, 1952 óta szünetelő Munkásélet, a Román Népköztársaság Szakszervezeti Tanácsának heti lapja. Az irodalmi élet felpezsdítésére Temesvár is indított ebben az időszakban egy új folyóiratot Bánsági Üzenet címmel. Temesvárott egyébként *Neue Literatur* fejléccel új német és *Novi Zivot* címmel új szerb folyóiratot is kiadtak 1957-ben.⁹⁵

A forradalom utáni évben a magyar szerkesztőségek meríthettek a Magyarországon fokozatosan újra megjelenő lapok tartalmából, volt ugyanis keretük azok megrendelésére. 1958. január 1-től azonban az ilyen keretet megszüntették.⁹⁶ Magán személyek viszont 1957-1958 során elvileg minden gond nélkül postai úton megrendelheték a magyarországi újságokat, folyóiratokat. Igaz, csak egy 300 000 rubeles kereten belül, amely az igényekhez képest igen szerénynek bizonyult, különösen is a folyóiratok árának 1957 végi drasztikus emelése után.⁹⁷ Mindenesetre a hazai sajtókínálat kellemes színe volt ahhoz, hogy azt a magyarországi lapok nem kellett helyettesítsék, csupán kiegészítették. A bukaresti magyar nagykövetség pedig tudni vélte, hogy „*Magyar nyelvű lap indítása van folyamatban Sztálinvárosban [Brassó], Aradon és Nagyváradon*”.⁹⁸

1958. március 2-án reggel a középhullám 261 és 330 méteres hosszán sugározni kezdett Marosvásárhely rádióadója.⁹⁹ A korareggeli és a késő esti órákban hetente összesen 12 órás műsort közvetített. Ez igen kevésnek tűnik, különösen is, ha figyelembe vesszük, hogy az átlagos napi másfél órából 15-20 percet a román program foglalt el. Ha viszont a 12 órát azzal hasonlítjuk össze, hogy ezzel együtt a Romániában (Bukarest, Kolozsvár és Marosvásárhely adóján) sugárzott magyar műsorok heti ideje kb. 35 órára emelkedett, akkor a fejlődést hatalmasnak kell mondanunk: a korábbi időtartam több mint 50%-kal nőtt! Nem sokkal az új adó létrehozása után a fovárosi és a székelyföldi szerkesztőség közös értekezletre ült össze. Elhatározták, hogy a magyar kulturális témák fokozatosan átkerülnek Bukarestből Marosvásárhelyre. Szorgalmazták az egyelőre csupán amatőrökből álló székely stáb mihamarabbi kiképzését, mert – a Magyar Népköztársaság Nagykövetségének értesülése szerint – „*A célkitűzést így fogalmazták meg: »Mikor érjük el azt, hogy a romániai magyar lakosság elsősorban a mi magyar nyelvű adásainkat és ne a budapesti adásait hallgassa?« A törekvések tehát a Magyar Rádió adásainak ellensúlyozására irányulnak.*”¹⁰⁰ Úgy tűnik, a romániai hatalom okult 1956 tanulságaiból, s a jövőre nézve elejét szerette volna venni a hasonló eseteknek. Ezért szervezte a „székely adót”. Azaz pontosan ugyanazért, amiért Kádárék jóval hamarabb létrehozták a pécsi német programot.

1958 áprilisában Süto András szerkesztésében, 5000 példányban piacra került a rövid életű, de tartalmilag és nyomdatechnikailag igencsak magas színvonalú Művészet.¹⁰¹ Az első lapszám Beköszöntője¹⁰²

arról értekezett, hogy milyen nagy erőfeszítést jelent a román államnak az új orgánus finanszírozása. Teljesen szocialista realista célokat tűzött a folyóirat elé (a szocialista élet bemutatása, harc az individualizmus ellen stb.), ami azonban a gyakorlatban legfeljebb annyira valósult meg, hogy aránytalanul sokat foglalkoztak a folyóiratban a szovjet kultúrával. (Talán nem túlzok, ha azt mondom, hogy többet, mint a románnal.) A havonta kiadott folyóirat népszerű megközelítésben ismertette a színház, az irodalom és a képzőművészet eseményeit. Eleinte minden szám végigvezette az olvasót egy-egy erdélyi város (Kolozsvár, Marosvásárhely, Segesvár stb.) muemlékein. A szocialista realista máz alá sikerült kifejezetten nemzeti tartalmat bújtatni. Így ekkor viszonylag megalapozottan élhetett az a felfogás az erdélyi magyar értelmiség körében, hogy a kompromisszum járható út: bizonyos áldozatokat érdemes meghozni jelentős intézmények fejében. A reményeket az is táplálhatta, hogy olyan hírek terjedtek, miszerint a Művészetet hamarosan 10 000 példányos napilappá szervezik át.¹⁰³ Kérdés, hogy az ilyen hírekből mennyi lehetett tudatos manipuláció.¹⁰⁴

Szembeötlő, hogy az erdélyi magyar média intézményrendszere a magyarországi forradalom leverése után mennyire kiterelődött. Kuszálék Péter szerint ez elsősorban a XX. kongresszus utáni enyhülésnek köszönhető¹⁰⁵, ami nyilvánvalóan nem alaptalan megállapítás. Ezt támasztja alá az is, hogy az RKP a *Korunk* újjáindítását már a forradalom előtt is tervezte.¹⁰⁶ Ugyanakkor az is igaz, hogy az óriási kivirításra csak a magyar forradalom leverése után került sor, még hozzá pontosan annyi idő elteltével, amennyi elegendő lehetett a sajtótermékek kapkodó tempójú megszervezésére. S ha csak a szovjet enyhülés vezérelte volna ezt a sietséget, akkor Magyarországon is jobban siettek volna a nemzetiségi lapok engedélyezésével. Emiatt inkább úgy fogalmaznék, hogy a szovjet tendenciáknak megfelelően, de elsősorban a magyar forradalom hatására engedte, vagy kezdeményezte a hatalom a romániai magyar sajtóhálózat kibővítését. Minden bizonnyal abban a reményben tette ezt, hogy ilyen módon növelheti befolyását a lázongó magyar kisebbség körében.

4. Szlovákiai magyar média a forradalom után

Ellentétben Romániával, Csehszlovákia nem csak a felkelés napjaira szuntette meg a magyarországi sajtótermékek behozatalát, hanem az ilyen irányú intézkedést még évekig fenntartotta. Mint láttuk, a forradalom leverésével párhuzamosan megszűnt a *Csemadok* hivatalos lapja, a *Fáklya*, amely politikai vonalvezetésében nem teljesítette maximálisan a hatalom iránta táplált elvárásait. Megszűntetésével azonban mennyiségileg nem csökkent a szlovákiai magyar sajtóhálózat, ugyanis már a *Fáklya* szerkesztői búcsúcíkké is bekonferálta a helyette létrehozandó új sajtótermék, *A Hét* megjelentetését. A főszerkesztői pozíciót a hatalom számára egyik legelfogadhatóbb magyar kommunista íróra, a Szlovák Írószövetség magyar tagozatának vezetőjére, Egri Viktorra bízta. Az új hetilap 1956. december 2-án került újságos bódékba. Különbséget a megszűntetett folyóirathoz képest nemcsak a sokkal surubb megjelenés jelentett. Míg a *Fáklya* – fejléce szerint – ”*A Csemadok művelődéspolitikai folyóirata*”-ként tunt el a csehszlovákiai magyar nyilvánosságból, addig *A Hét* első száma egyenesen ”*A csehszlovákiai magyarság kulturális lapja*” néven mutatkozott be. A magyar kisebbséget tehát nem csupán egy szervezett egyszerűsítette le, mint elődje, hanem önálló közösségként mutatta be. Valamivel nagyobb alakúra is sikerült, mint elődje. Igaz, a karácsonyi kiadás már összement és már a fejléc is ”*A csehszlovákiai magyar dolgozók lapja*” megjelölést alkalmazta, amit úgy is lehetett volna mondani, hogy magyar nemzetiségi állampolgárok lapja. Mindenesetre a legelső számban a ”magyarkodó” fejléc alatt az egyetlen fényképen Pozsony háztetői felett a szovjet és a csehszlovák zászló lengedezett, úgyhogy az olvasónak az az érzése kellett támadjon, hogy a magyar kisebbség közösségi alanyiségének elismerésére éppen a birodalom és Csehszlovákia szoros összefonódása a garancia. A szerkesztőségi Beköszönte azt írta, hogy ”*Ezekben a drámai eseményekkel terhes, súlyos napokban (...) nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy a csehszlovákiai magyar kultúra A Hét megjelenésével újabb teret hódított...*”¹⁰⁷ Ez persze erős csúsztatás volt annak említése nélkül, hogy a *Fáklya* ugyanakkor megszűnt. Az üzenet mégis világosan csengett: e lap pusztasága bizonyítja, hogy a hatalom a magyarországi forradalom ellenére kész bővíteni a szlovákiai magyar intézményrendszert. Ugyan eleinte aránytalanul sokat foglalkoztak a szovjet kultúrával a lapban, de szomorúan mutatták be,

a magyar kisebbség és a szocialista Csehszlovákia viszonyára is: *”Tudom az ellenvetést. Hisz ma messzebb vagyunk! A cseh, szlovák és magyar írók egy közös írószövetség egyforma jogú tagjai. De ez csak külso egyezés, amelybol hiányzik a legfontosabb a belso kohézió. Régebben nem voltak írószövetségek, de megvolt a baloldali írók belso kapcsolata. A Sarló Prágában és Brnoban vitatkozott, Olbracht tudta, hogy létezem, Fucik tudta, hogy a magyar kisebbséggel baj van: létünket, problémánkat megforgatta a fejében.”* Fábry Zoltán nem kevesebbet állított ezzel, mint azt, hogy a szocialista Csehszlovákia kulturális élete nem törodik a magyar kisebbséggel, s éppen ezért méltatlan örököse a két háború közötti csehszlovák baloldalnak. Persze nem az a különös, hogy ezt állította, hanem az, hogy kinyomtatták. Valószínűleg a hatalom számára megérte még a súlyosan kritikus gondolatok nyilvánosságra hozatala is, csak azért, hogy az új folyóiratot olyan valaki neve fémjelezze, akire sokan hajlandóak hallgatni.

A szlovákiai magyar sajtó tehát, a romániaihoz hasonlóan, igen jelentos orgánumokkal bővült 1957–1958-ban. Eltéroen viszont Romániától nem kecsegtetett nagyon kézzelfogható ígéretekkel arra nézvést, hogy a szovjet blokk biztosítani fogja a magyarság határok feletti egységét. Ilyen értelemben a magyarországi sajtóban a Pikay-cikk és a Baktai-cikk közötti fordulat úgy is felfogható, mint választás a nagyvonalú romániai és a szukebb markú csehszlovákiai ígérgetés között. Mindamellet a csehszlovákiai magyar sajtóban – ellentétben Romániával és Magyarországgal – olyan gondolatok is nyilvánosságot kaptak, amelyek elég távol álltak a pártvezetés elképzeléseitől.

6. Magyar sajtó Kárpátalján a forradalom után

Ellentétben Csehszlovákiával, a Szovjetunió éppen a magyar forradalom leverését követó évtől kezdve engedte be Kárpátaljára a magyarországi sajtót, sot, hamarosan elofizetési lehetoséget is biztosított a határ szovjet oldalára szakadt lakosságnak.¹¹⁵ Beregszász kerület lapjának, a Vörös Zászlónak megjelenését későbbi krónikások 1957-re datálják.¹¹⁶ 1959-ben a fejlécen a 15. évfolyamot jelezték¹¹⁷, ami korántsem jelentette, hogy 1944 óta magyar újságot nyomtattak volna Kárpátalján. A Vörös Zászló egyszeren a helyi ukrán lap magyar változataként működött, s így a számozás kezdodhetett az ukrán lap első számától. Nagyszollos kerületi lapja viszont, A Kommunizmus Zászlaja, az évfolyam számozásánál két római számot adott meg, az egyiket zárójelben. Ez az Országos Széchenyi Könyvtárban orzött 1959. november 13-i példányon¹¹⁸ III (XIV), majd a lapszám: 134 (558). Az első helyen feltüntetett évfolyam tehát 1957-ben indult, a zárójeles pedig 1945-ben. Az utóbbi volt az eredeti, ukrán változat. A lapszám viszont simán az év elejétől, zárójelben pedig a magyar változat kezdetétől számolt. Ez utóbbiból arra lehet következtetni, hogy a Kommunizmus Zászlaját 1957 első felében kezdték nyomtatni, akárcsak a Vörös Zászlót, amelynek a fejléce azonban errol nem árulkodott. Talán szorszállhasogatásnak tunik, de azért a számozásbeli különbség a két lap között nem teljesen elhanyagolható. A nagyszollosi újság kettes számozása egy hajszállal több jelképes önállóságra engedett következtetni. Érdekes, hogy ezt a szimbolikus különállást a két kerület közül is szembeötlobben színmagyar nem élvezte.

A lényeg, hogy 1957 elején a Kárpátalja mindkét döntően magyar jellegű kerülete, ami szovjet viszonylatban nagyjából a járásnak felelt meg (bár annál sokkal nagyobb volt), magyar nyelvű, hetente többször megjelenő laphoz jutott. Milyen volt e lapok színvonala? Talán kár rá a szót vesztegetni. Annyit jegyezzünk mégis meg, hogy teljesen az agrár tematikában tobzódtak, azaz a városi lakosság viszonylag kevesebbet profitált belőlük. Megjelenésükkel mindezek ellenére bővült a magyar írásbeliség, és változott a szintje is. Eddig csak egy területi (azaz megyei) ukrán lapot fordították magyarra, most már a kerületit (”járásit”) is.

1957 első felében jelent meg Muzsaly kolhozában az *Elore*, Nagyberég kolhozában a *Kolhoz Újság*, Beregsom kolhozában az *Új Élet*, Vári földművelői számára pedig a *Lenini Úton*. E kolhoz-híradók nagyjából kéthetente kerültek az olvasók kezébe egy A4-es lap két oldalán, ünnepkor esetleg egy kettéhajtott A5-ös lapon. Többnyire a kolhoz, kisebb részben pedig a falu ügyéről-bajáról írtak. Egyszerre és egy sémára ütötték fel a fejüket¹¹⁹, némi különbség mégis mutatkozott köztük. Vári és Bereg neve a fejlécem magyarul, míg a többi falu ukránul (Beregszász neve pedig mindenütt ukránul) szerepelt. Vári és Bereg azonban

nemcsak saját nevét, hanem általában a környező községek nevét is magyarul használta, távolabbiakról pedig nem nagyon írtak. Megegett az a pikantéria, hogy Muzsaly Muzsalyon csak Muzsijevó lehetett, Beregen viszont megmaradt Muzsalynak. A két "magyarkodóbb" kolhozlap írt viszonylag sokat a falu életéről, a tartalmatlan kolhozi eredmények rovására. Érdekes lenne tudni, hogy e különbséget hatalmi szó eredményezte, vagy két bátrabb kolhozvezetés? A hírlevelek sem nyújtanak mai olvasóinknak különösebben érdekes olvasmányélményt.¹²⁰ Jelentőségük a maguk idejében mégis nagy lehetett. Nemcsak azért, mert általuk a területi és a kerületi szint mellé a magyar nyelvű sajtó helyi szintre is lejutott a beregszászi kerület több falvában (s erre nemcsak a múltban, de más szomszéd országokban ekkoriban sem nagyon akadt példa), hanem azért is, mert ez már nem teljesen csak nyelvében volt magyar sajtó. Bármennyi megszorítás között is, de magyarok szerkesztették magyaroknak. Nem a Kárpáti Igaz Szó önállósodásával, a 60-as években keletkezett eloször 1945 után magyar szerkesztésű sajtó Kárpátalján, mint ahogy a szakirodalom gyakorta említi, hanem éppen e kolhozlapok által, a legérzékenyebb szinten, 1957-ben, egy évvel a forradalom leverése után. Áldást osztott tehát a szovjethatalom? Bizonyos értelemben kétségtelenül. Nem szabad azonban megfeledezni a "Kis süni" rovatról, amely mindegyik kolhozlapba belekerült, s amelyben a kis süni név szerint hányt a kolhoz dolgozói szemére mulasztásukat. Ez a lehető legprecízebb eszközként szolgált a mikrotársadalom megosztására, egymásnak ugratására.

1957-ben adták ki eloször a Kárpáti kalendáriumot a magyarok számára, amely tartalmában viszonylag konszolidáltra sikerült az újságokhoz képest.¹²¹ A magyarországi sajtótermékek beeresztésével pedig végkép azt mondhatjuk, hogy igencsak kikerekedett a kárpátaljai magyarság nyomtatvány-ellátása. Immár együtt szerepelt az anyaország országos, a szovjet birodalom területi (megyei), a kerületi (járás) magyar nyelvű tájékoztatása, az ungvári magyar könyvkiadás, a kalendárium és helyi szerkesztésű falusi lapok. 1958. februárjában mindez még kiegészült a területi ukrán ifjúsági lap magyar fordításával, a Kárpátontúli Ifjúsággal.¹²²

7. A jugoszláviai magyar média a forradalom után

A Magyarországot megszálló hatalom a nyilvánosság előtt rendszerint a Szabad Európa Rádiót hibáztatta a magyar társadalom lázításáért. Valójában viszont nemcsak München, hanem Újvidék magyar musorsugárzása is fájó pontot jelentett Kádáréknak. Talán még fájóbbat is Münchennél, hiszen a reformerek (akik eretnekeként rosszabbnak számítottak a pogányoknál) Titóra tekintettek. A *Népszabadság* éppen az újvidéki adásból gyorsírással lejegyzett formában tudta közölni azt a beszédet, amelyet a marsall 1956. november 11-én Pula városában mondott Isztria pártvezetőinek, s amelyben lényegében a reformkommunista Lengyelország és Magyarország összefogását hirdette meg Jugoszláviával. A *Népakarat* több tudósítása is jugoszláv hírforrásokra alapozott. További kellemetlenséget okozott a szovjeteknek, illetve a kollaboránsoknak a *Magyar Szó*, amely a nyugati lapoknál pontosabb értesüléseket tudott világgá kürtölni az MSZMP berkein belül folyó hatalmi harcokról, így például a *Népszabadság* november végi sztrájkjáról.¹²³ A budapesti külügyminisztérium egyik feljegyzésében 1957. márciusában kifejezetten "barátságtalan lépésnek" minősítette, hogy a szovjethatalom elleni jugoszláv propagandában "a magyarlakta területen, magyar nyelven megjelenő »Magyar Szó« című lap és a Noviszádi [Újvidék] Rádió vezet".¹²⁴ Diplomáciai körökben erre a két orgánusra nehezteltek leginkább. Érdekes módon nem keltett különösebb feltűnést, hogy 1957-ben a Vajdaság az országos *Magyar Szó* mellé saját magyar nyelvű napilapot kapott Dolgozók címen. Az újság 1990-ig működött a Tartományi Szakszervezeti Tanács lapjaként. Az önálló napilap önmagán túlmutatva a Vajdaság önállóságának, s így a jugoszláv típusú autonómia jelentőségének felértékelődését jelezte a közvélemény számára. A forradalom utáni évben felújították az ötvenes évek elején már egyszer felbukkant és ismét csak kárászéletnek bizonyuló (1958-ig kiadott) Pionírújság című gyermeklapot is.

1958. február 21-én látott első ízben napvilágot Muraszombat magyar nyelvű kétheti lapja, a *Népiújság*, mint első magyar lap Szlovéniában. Elvileg ugyan önálló lapként működött, de katasztrófáisan rossz

magyarsággal fogalmazták cikkeit, amelyek többsége a szlovén lapok írásait illetve pártvezérek beszédeit foglalta össze. Ennek oka, hogy a főszerkesztői székbe egy magyarul tudó, szlovén öntudatú kádert ültettek, aki a munkát pusztán pártmegbízatásból vállalta el. Gyakran közöltek a kisebbségekre vonatkozó, igen primitív, bár mindig is nyájas hangvételű cikkeket, amelyek szinte minden alkalommal a harmadik oldalon foglaltak helyet (ez a szerkesztésben az elsonél kevésbé, a másodiknál viszont sokkal elkelőbb hely). A *Népújság* egyébként polifunkcionális intézmény jellegét vállalta magára. „Élo újságnak“ nevezte azt a szolgáltatását, hogy munkatársai idorol idore egy kis mikrobusszal végigjárták a Mura menti magyar falvakat és szórakoztató kultúrmusorral léptek fel.¹²⁵ Ilyen formában pótolták a Szlovéniában akkor még hiányzó magyar kultúrscsoportokat. Ehhez a korszakhoz sorolhatjuk Muraszombat rádióadójának felállítását is, amely 1958. december 2-án kezdte meg sugárzását szlovén és magyar nyelven, nagyjából fele-fele arányban. A kezdő musort a köztársasági parlament magyar képviselője, Györffy István nyitotta meg.¹²⁶ Nem ismerek ugyan semmilyen erre vonatkozó dokumentumot, de aligha lehet alaptalan egy olyan feltételezés, hogy ennek az adónak sem nagyon lehetett más funkciója, mint amit a pécsi szerb-horvát és a marosvásárhelyi magyar musor esetében a források jeleznek.

A magyar nyelvű tömegtájékoztató tehát a magyarországi konszolidáció időszakában összes többi szocialista szomszédunkhoz hasonlóan Jugoszláviában is erosen kiterelbelyesedett. Mindenképpen figyelemre méltó, hogy a magyar sajtó tartományi, illetve köztársasági szintje erosodott meg, s a folyamat 1957-ben a Vajdaságban kezdodött, majd 1958-ban Szlovéniában folytatódott.

Ez a „nagyvonalúság“ Jugoszláviában teljesen értheto, hiszen legfeljebb az újvidéki tüntetés jelezte, hogy a sajtónak a magyar kisebbségre gyakorolt hatása nem teljesen korlátlan. Romániában, s különösen is Szlovákiában azonban annak ellenére indítottak új orgánumokat, hogy a forradalom alatt maga a kisebbségi sajtó is kifejezte rokonszenvét a fellázadt anyaország iránt. Az új sajtótermékek nemcsak álláslehetőségeket kínáltak a magyar értelmiségnek, hanem tartalmilag elég határozott ígéretek is tettek a magyarok közösségi alanyiségának elismerésére, amibol – köztudomásúan – nem lett semmi. Ennek a magyarságpolitikai ígérgetésnek Magyarországon is maradtak lenyomatai a sajtóban. 1956 decemberében a hazai kisebbségi vezetok is kaptak néhány nem nyilvános ígérgetet, amibol azonban csak a pécsi német rádióadás megnyitása valósult meg. Ideológiailag a sajtó már 1957. május 1-étol határozottan meghirdette a nemzetállami homogenizáció ideálját, jóval megelőzve ebben a pártszerveket és az államapparátust.

JEGYZETEK

¹ Természetesen az 1956. november 4. és 1991. június 28. között eltelt éveket sokféleképpen megnevezhetnénk. Mivel a nemzetiségpolitika igen sokáig a szovjet stratégiai érdekek közvetlen szolgálatában állt, témánknál hazánk, illetve térségünk megszálit voltára kell irányítanunk a figyelmet.

² Az MSZMP KB PB határozata a választásokról. = A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956-1962. Budapest, 1973., Kossuth, 279.

³ Az ekkor hozott határozat évtizedekre meghatározta a magyarországi nemzetiségpolitikát, hiszen a későbbi határozatok ellenére a szakirodalom még a 80-as években is kvázi alaptörvényként írt róla. V.ö. Kovágó László: Nemzetiségek a mai Magyarországon. Kossuth, Budapest, 1981. 73.

⁴ Az oktatás modernizációjáról szóló 1958. novemberi szovjet iskolatörvény a szövetséges köztársaságok iskoláiban megnövelte az oroszul oktatott tárgyak arányát, ami a helyi párteltek körében is lázongáshoz vezetett. Simon, Gerhard: Nationalitätenpolitik in der Sowietunion seit Stalin. = Brunner, Georg; Meissner Boris (szerk.): Nationalitätenprobleme in der Sowietunion und Osteuropa. Markus, Köln, 1982. 58., 66/46.j.

⁵ Szesztay Ádám: Párthatározat a szlovákiai magyar kisebbség helyzetéről 1959-bol. = Régió 1997/1.

⁶ Beszéd Lipcsében a XI. össznémet munkáskonferencián. = Hruscsov N. Sz.: A békés egymás mellett élésért. Beszédok és írások 1959. január-december. Kossuth, Budapest, 1960. 96-126.

⁷ Ember Mária: Jugoszlávok, magyarok a déli határsávban. = *Magyar Nemzet* 1956. augusztus 26.

⁸ ?ivot Srba u Rumuniji. = *Naše novine* 1956/33.sz.; Drégely Ferenc: Detsches Leben in "Klein-Wien" – Gross-Temesvár. = *Freies Leben* 1956/33.; Drégely Ferenc: Elf Nationalitäten bei einem Fest. Kleiner Bericht aus Temesvár = *Freies Leben* 1956/35.

⁹ Illyés Gyula s nyomában sokan mások értékelték erdélyi kollégáik muveit. Balogh Edgár: Népeink szép találkozása. = *Utunk* 1956. július 20.

¹⁰ Mányik Pál fokonkul: A nemzetiségi kérdésrol. 10/4/1956.szig.titk. Bratislava [Pozsony] 1956. május 5. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) XIX-J-32-a Pozsonyi Fokonkulátus iratai 55.d. 558.

¹¹ Révay István: Magyarok Erdélyben. = *Új Látóhatár* 1962/11-12. 542, 544.; Vago Raphael: The Grandchildren of Trianon. Hungary and the Hungarian Minority in the Communist States. Columbia University Press, New York, 1989. 59-60.

¹² Pándi Pál: Közös dolgainkról. = *Szabad Nép* 1956. szeptember 9. Idézi Révay István: Magyarok Erdélyben. = *Új Látóhatár* 1962/11-12. 542. is.

¹³ A *Szabad Nép*ben a nemzetiségi kérdésrol megjelent Pándi-cikk romániai visszhangja. MOL XIX-J-1-j Román TÜK 9.d. 5/c 007591/1956.;említi: Keleti Ferenc nagykövet: A Kolozsvári Tartományi Pártszervezet memorandumja. Bukarest, 1956. október 5. 327/szig.titk.1956. MOL XIX-J-1-j Román TÜK 26.d. 27/a 007588/1956. O egyenesen ennek a cikknek a következményeként értékelte a román nemzetiségpolitikában 1956 oszén megindult változásokat, amiben volt részizagság, de azért önmagában véve túlzásnak minosítheto.

¹⁴ Simon Magda: Reviczky Imre = *Elore* 1956. augusztus 31.

¹⁵ Ember György: A Reviczky-ügy. Esti Budapest 1956. szeptember 29.

¹⁶ Reviczky Ádám: Vesztes háborúk, megnyert csaták. Emlékezés Reviczky Imre ezredesre. Magveto, Budapest, 1985. 17-19.

¹⁷ *Magyar Nemzet* 1956. november 4., megtalálható az Országos Széchenyi Könyvtárban (továbbiakban: OSZK).

¹⁸ Az OSZK-ban a Libertatea Noastraval egybefuzve, annak címe alatt található.

¹⁹ Említi: Fehér István: Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945-1990. Kossuth, Budapest, 1993. 172.

²⁰ Errol részletesebben írtam Nemzetiségi törekvések az 1956-os forradalomban címu tanulmányomban Régió 1994/2.sz. 111. oldalán.

²¹ Révay István: A jugoszláviai magyarság mai helyzete. = *Katolikus Szemle* 10 (1958) 177.

²² MOL 288.f. 9/1957/17.oe. 22.

²³ Süto Andrással készült interjút idézi Tófalvi Zoltán: Kezdeményezések és szervezkedések Erdélyben (Romániában) = Székelyhidi Ágoston (szerk.): Magyar 56. Magyarok Világszövetsége, Budapest, 1996. 199-200.

²⁴ A romániai huségnyilatkozatokról részletesebben írtam Adalék a magyar kisebbségi kérdés történetéhez 1956 november – 1958 november címu tanulmányomban = Pölöskei Ferenc, Stemler Gyula (szerk.): Múltból a jövőbe. Tanulmányok. ELTE BTK, Budapest, 1997. 196.

²⁵ Süto Andrással készült interjút idézi Tófalvi Zoltán... im. 199-200, 203.; Szabó T. Ádám: 1956 Romániában. = Békés Csaba (szerk.): Az 1956-os forradalom helye a kommunista rendszer összeomlásában. '56-os Intézet, Budapest, 1993. 107.

²⁶ Keleti Ferenc nagykövet: Robotos elvtárs kérése. Bukarest, 1957. február 14. 67/szig.titk.-1957. MOL XIX-J-1-k Román admin. 24.d. 18/b. 001105/1957.

²⁷ Bányai László: Nyitott szemmel. = *Utunk* 1956. november 24.

²⁸ Az MSZMP KB december 2-3-i ülése nyilvánította az egész forradalmat ellenforradalomná.

²⁹ Az Új Ifjúság nagy sietséggel történó létrehozása egyike volt annak a számos intézkedésnek, amelyeket Szlovákiában a magyarok irányában gesztusként foganosítottak 1952-ben. Tekintve, hogy akkor még a Csehszlovák Kommunista Párt igen szukölködött magyar káderekben, valószínűleg a szerkesztőségbe szabadabban gondolkodó fiatalokat is befogadtak.

- ³⁰ -M.: "Kiruccanás" a Kék Duna városába. = Új Ifjúság 1956. október 27.
- ³¹ A sorozat szinte jelképesen a "csehszlovákiai 56" legnagyobb eseményének tekinthető írószövetségi kongresszus után, 1956. május 5-én kezdődött és a magyar forradalomig tartott. V.ö. Szoke József (szerk.): A csehszlovákiai magyar irodalom válogatott bibliográfiája. 1945-1960. Madách, Pozsony, 1982. 127-129.
- ³² Honi Béla: Röviden egy kérdésről. = Új Ifjúság 1956. október 27.
- ³³ Bényi József konzul h. jelentése. [Pozsony, 1957. január 18.] MOL XIX-J-1-j Csehszlovák TŰK, 14.d. 4/j. 00277/1957. 13.
- ³⁴ Búcsú az olvasótól. = Fáklya 1956/11-12. A megszűnést többek közt ez indokolta: "No meg aztán az irányító szervek sem tudták mindig pontosan, hogy mit akarnak e szerény és lehetőségekben igen korlátozott szolgáljuktól."
- ³⁵ Szucs Béla: Romániai emlék. = Fáklya 1956/11-12.
- ³⁶ Stoll, Christian Th.: Die Rechtstellung der deutschen Staatsangehörigen in den polnisch verwalteten Gebieten. Zur Integration der sg. Autochtonen in die polnische Nation. Frankfurt a.M., Berlin, 1968. 498.; Urban, Thomas: Deutsche in Polen. Geschichte und Gegenwart einer Minderheit. CH-Bek, München, 1994. 84.
- ³⁷ Ezt Thomas Urban im. azzal magyarázza, hogy a reformerek vezetője, Władysław Gomułka személyesen is súlyos felelősséggel tartozott a német polgári lakosság 1945 utáni embertelen meghurcolásáért. A német kérdés tehát a lengyel reformerek Achilles sarka volt, amelynél fogva sakkban lehetett őket tartani.
- ³⁸ Erre a szlovák nemzetiségi szövetség újjászervezése során Bielik György hívta fel a figyelmet. Kondacs Pál, Bielik György: Jegyzőkönyv. Készült 1957. március 23-án a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége helyiségében tartott munkaértekezletéről. Budapest, 1957. március 23. MOL XIX-I-4-g 46.d. 65.t. MMNO/MSZDSZ iratai 1955-68..
- ³⁹ Ld. Wild Frigyes-interjú a Népszabadság 1957. március 9-i számában.
- ⁴⁰ Wild Frigyes MNDSZ fotitkár beadványa a Magyar Rádió Elnökségének. Budapest, 1957. február 23. MOL XIX-I-4-g 64.d. 63.t. MMNO/MNDSZ iratai 1955-67.
- ⁴¹ Klaukó Mátyás, megyei titkár – Frank Ferenc, agit. prop. oszt. vez. (MSZMP Békéscsaba Bizottsága) jelentése Orbán Lászlónak, az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályán. Békéscsaba, 1958. május 29. MOL II. 288. f. 33/1958/15. vé 62-65.
- ⁴² Feljegyzés a német nemzetiség egyes problémáiról. Budapest, 1958. június 20. MOL. 288. f. 33/1958/15. vé 87-96 : 90.; MOL XIX-I-4-g 45.d. 63.t. MMNO/MNDSZ iratok 1955-67.
- ⁴³ A szlovák irodalmi nyelv "inkompatibilitásáról" a hazai szlovák közösségekben: A magyarországi szlovákok nemzetiségi sajátosságai. = Gyivicsán Anna: Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993.
- ⁴⁴ Peják Zsiva, Maklári György: Jugoszlávia felé irányuló tájékoztató munkánk feladatairól. Budapest, 1958. július 15. 204/Má-58. MOL XIX-J-4-a Belgrádi Nagykövetség iratai 26.d. 661-662.
- ⁴⁵ Bielik György, titkár h. átirata a Tájékoztatási Hivatalhoz. Budapest, 1957. március 6. MOL XIX-I-4-g 46.d. 65.t. MMNO/MSZDSZ iratai 1955-68; MSZDSZ 101/1957.
- ⁴⁶ A román kalendárium megjelenéséről a párt napilapja is tudósított. Népszabadság 1957. január 26.
- ⁴⁷ Ezt a Népszabadság 1957. június 22-i számának vidéki változata tette közhírré.
- ⁴⁸ Errol is hírt adott a Népszabadság, 1957. július 6-i számában. Szemmel láthatóan az MSZMP fő orgánuma elsősorban a román kulturális kiadványok burjánzásának látszatát igyekezett kelteni.
- ⁴⁹ Kállai Gyula, műv. min.: Előterjesztés a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányhoz a Magyarországon élő nemzetiségek néhány problémájáról. MOL 288. f. 33/1957/5. 130-133. Javaslat a kormányhatározatra. B/1. pont.
- ⁵⁰ A szlovák szerkesztőség káderezéséről maradt meg egy dokumentum: Bielik György [javaslata]. Budapest, 1957. július 31. MOL XIX-I-4-g 46.d. 65.t. MMNO/MSZDSZ iratai 1955-68.
- ⁵¹ Igaz, szerbül a "narod" népet is jelenthet. A szó itt alkalmazott értelmére azonban a hasonló című korábbi újságok is következtetni engednek.

- ⁵² V.ö. A. Sajti Eniko: Délvidék 1941-1944. A magyar kormányok délszláv politikája. Kossuth, Budapest, 1987. 201.
- ⁵³ Igaz, Ognjenovics Milán saját beköszöntőjében megtette, amit a többi lap vezércikke, a forradalom leverésének magyarozatát és dicsőítését (Ognjenovic Milan: Novim putem. = Narodne Novine 1957. október 3.), de legalább nem a címlapon, mint a többi nemzetiségi lap, hanem a 3. oldalon.
- ⁵⁴ Gombos Károly (a bajai pártbizottságon dolgozó Horváth György és Gurnics József véleménye alapján): Feljegyzés a Bács-Kiskun megyei nemzetiségek helyzetéről. Budapest, 1958. június 12. MOL 288. f. 33/1958/15. vé 97-106 : 102.
- ⁵⁵ Peják Zsiva titkár: Sztefanovics Milutin jugoszláv politikai emigráns alkalmazása. 188/Má-57. Budapest, 1957. augusztus 3. MOL XIX-J-4-a Belgrádi Követség iratai 24.d. 198-199.; Peják Zsiva titkár: Délszláv pedagógus konferencia. 315/Mu-57. Budapest, 1957. december 19. MOL XIX-J-1-j Jugoszláv TÜK 25.d. 16/c 005264/1957.
- ⁵⁶ Beadvány a Lapkiadó Vállalat Vezetőségének. MOL XIX-I-3-a 612. d. 8795-V-12-1, Budapest, 1956. július 6. Olvashatatlan aláírás. Ugyanerről tesz említést: Mihályfi Erno: Zum Wiedererscheinen der deutschen Zeitung. = Neue Zeitung 1957. szeptember 20.
- ⁵⁷ Népszabadság 1957. március 9.
- ⁵⁸ Käffer István (szerk.): Nemzetiségek Magyarországon. I. rész. Németek Magyarországon. 1945-1975. Állami Gorkij Könyvtár Nemzetiségi Dokumentáció [továbbiakban: ÁGK ND] Budapest, 1984. II.rész Románok Magyarországon. 1945-1975. I-II. kötet. ÁGK ND, Budapest, 1984. VI. rész. Szlovákok Magyarországon 1945-1975., ÁGK ND Budapest, 1986. I-II. kötet. V.rész. Horvátok, szerbek, szlovének Magyarországon. 1945-1975. Országos Idegen nyelvű Könyvtár Nemzetiségi Dokumentáció, Budapest, 1991. I-II. kötet.
- ⁵⁹ 1957-ben azonban ezen a viszonyon belül a kádári Magyarország és az önálló szlovák szervek viszonya – Szlovákia önállóságának csökkenésével párhuzamosan – erosen eljelentéktelenedett a szlovák kérdést is felvető 1956-os olvadáshoz képest.
- ⁶⁰ Klio: Zwei Schwaben im ungarischen Freiheitskampf. Lajos Kossuth über die Schwaben. = Neue Zeitung 1958/11.; Knabel, Wilhelm: Die Tolnauer Schwaben im Freiheitskampf 1848/1849. = Neue Zeitung 1958/11.
- ⁶¹ Parragi György: Der 4. April und die Ungarndutschen. = Neue Zeitung 1958/14.
- ⁶² Muvelodési ház épül a magyarországi bolgároknak. = Népszabadság 1957. február 27. A cikk ugyan elismerte, hogy az épület adakozásból létesült, de már a cikk címe is olyan benyomást keltett, mintha az állam jótéteményéről volna szó.
- ⁶³ Hazánk németajkú lakosságának helyzetéről nyilatkozott dr. Wild Frigyes, a Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetségének főtájkára. = Népszabadság 1957. március 9.
- ⁶⁴ Népszabadság 1957. március 8. és 9.
- ⁶⁵ Gerencsér Miklós: Közös anyaföld, három anyanyelv. Népszabadság 1957. május 1. vidéki változat; május 3. fovárosi változat.
- ⁶⁶ H. Sz. J.: Virágzó kulturális élet a négy nemzetiségu Eleken. = Népszabadság 1957. június 15. vidéki változat.
- ⁶⁷ Gyenes László: A mi német kérdésünk. I-III. = Komárom Megyei Dolgozók Lapja 1958. február 27., március 1. és március 5.
- ⁶⁸ Romániai magyar írók újévi levele. = Népszabadság 1957. január 4.
- ⁶⁹ V.ö. Magyar írók válasza romániai barátaiknak. = Népszabadság 1957. január 13.
- ⁷⁰ Gellért Oszkár: Nyílt levél a hallgatag magyar írókhoz. = Népszabadság 1957. január 31.
- ⁷¹ Népszabadság 1957. január 24.
- ⁷² Pikay István: Népek hídjá. = Népakarat 1957. március 31.
- ⁷³ Bényi József fokonkul h.: Beszélgetés Dénes Frantisekkel. MOL XIX-J-32-a Pozsonyi Fokonkulátus iratai. 9.d. 1957. 315.
- ⁷⁴ Nagy István: A romániai magyar irodalom. = *Élet és Irodalom* 1957. május 10.

- ⁷⁵ A határkérdés egyetlen ismert megnyilvánulásáról ld. Ungváry Krisztián: A miskolci egyetemi diákszabadság története. = *Múltunk* 1992/2-3.
- ⁷⁶ Dános Miklós: A nacionalizmus ellen együtt kell harcolnia magyarnak és románnak. Értelmiségi nagygyűlés Kolozsvárott. = *Népszabadság* 1957. október 16.
- ⁷⁷ *Népszabadság* 1957. november 19. Említi: Hartl, Hans: Nationalitätenpolitik und Nationlaismus in Rumänien. = Brunner Georg, Meissner Boris (szerk.): Nationalitätenprobleme in der Sowjetunion und Osteuropa. Markus, Köln, 1982. 154.
- ⁷⁸ Fazekas János nyilatkozata az MTI bukaresti tudósítójának. = Román–magyar kormányközi tárgyalások. MOL XIX-J-1-j Román TÜK 3.d. 4/b 00445/2/1958.
- ⁷⁹ MTI külföldi hírek 1957. november 6. 19.40 óra. MOL 288.f. 32/1957/3 oe. 271-273.
- ⁸⁰ *Népszabadság* 1957. november 8.
- ⁸¹ Üdvözetünket küldjük a magyar népnek és szívből kívánunk újabb ragyogó eredményeket a szocializmus építésének útján. = *Elore* 1957. november 17.
- ⁸² Szilágyi Dezső: Feljegyzés Fazekas János elvtársnak a Román Munkáspárt Központi Bizottsága titkárának az MTI tudósítójának adott nyilatkozatáról. Budapest, 1957. november 22. MOL 288.f. 32/1957/3. oe. 275.
- ⁸³ Tamási Áron: Szellemi tisztaság. = *Élet és Irodalom* 1957. december 21. Említi és egy másik szakaszát idézi Németh József: *Értelmiség és konszolidáció 1956-1962*. Kossuth, Budapest, 1988. 210.
- ⁸⁴ Becsky Andor: Az Állami Székely színház Magyarországon. = *Élet és Irodalom* 1958. december 5.
- ⁸⁵ *Élet és Irodalom* 1958. július 11.
- ⁸⁶ Nagy István: Regényszerkezet és írói világnézet. = *Élet és Irodalom* 1958. október 24.; 1958. október 31.
- ⁸⁷ Beszélgetés Kós Károllyal a magújuló Budapestrol. = *Élet és Irodalom* 1958. december 12.
- ⁸⁸ Említi: Benda Kálmán (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája. IV.kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 1957-nél.; Diószegi László – R. Süle Andrea (szerk.) im. 99.; *Élet és Irodalom* 1957. május 10.
- ⁸⁹ Balogh Edgár: Új humanizmus orhelyén. = *Korunk* 1957/1.; ugyanaz = B. E.: Dunavölgyi párbeszéd. Cikkek, tanulmányok, dokumentumok. 1929-1972. Szépirodalmi, Budapest, 1974.
- ⁹⁰ Keleti Ferenc nagykövet: A *Korunk* folyóirat főszerkesztőjének kérése. Bukarest, 1957. február 14. 69/szig.titk.-1957. MOL XIX-J-1-k Román admin 84.d. 001105.1957.
- ⁹¹ Említi Benda Kálmán (főszerk.) im. 1957-nél.; Diószegi László – R. Süle Andrea (szerk.) im. 99.
- ⁹² *Élet és Irodalom* 1958. június 13.
- ⁹³ Említi: Diószegi László – R. Süle Andrea (szerk.) im. 99.
- ⁹⁴ Napsugár. Az IMSZ KV gyermeklapja. Említi: Diószegi László – R. Süle Andrea (szerk.) im. 99.; *Élet és Irodalom* 1957. május 10. Említi: Diószegi László – R. Süle Andrea (szerk.) im. 99. is.
- ⁹⁵ Soni Pál: A romániai magyar irodalom története. Editura Didactica si Pedagogica, Bucuresti [Bukarest], 1969. 130.
- ⁹⁶ Keleti Ferenc nagykövet: A Magyar Autonóm Tartomány kulturális élete. Bukarest, 1958. május 16. 32/1958.sz.t. MOL XIX-J-1-j Román TÜK 18.d. 16/b. 003787/1958.
- ⁹⁷ Keleti Ferenc nagykövet: Magyar sajtótermékek romániai terjesztése. Bukarest, 1957. november 20. 194/1/szig.titk.-1957. Mátyás Pál osztályvezető levele Kádár Kálmánnak. Budapest, 1957. december 5. A Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat levele a KÜM-nak. Budapest, 1958. március 3. MOL XIX-J-1-k Román admin. 16.d. 15/b 0018301.1958., 004002.1957. A 300 000 rubeles keret elégtelenségét az jelezte, hogy sokan személyesen keresték meg Erdélyből a Kulturát különféle igényekkel, amelyeknek a vállalat nem tudott eleget tenni. A kereten felül azonban számos olyan egyéni laptovábbítás is folyt, amelyre az erdélyiek magyarországi rokonai forintban fizettek elő.
- ⁹⁸ Nemzetiségi sajtó. Bukarest, 1957. december 7. MOL XIX-J-1-j Román TÜK 18.d. 16/b szn./1964. Ez az irat cím szerint

megemlíti az összes 1957-ben alapított nemzetiségi folyóiratot és azok többségének részletesebb adatait.

⁹⁹ Török László: Itt Marosvásárhely... = Művészet 1958/1. sz. Említi: Diószegi László – R. Süle Andrea (szerk.) im. 99. is.

¹⁰⁰ Nemzetiségi sajtó. Bukarest, 1957. december 7. MOL XIX-J-1-j Román TÜK 18.d. 16/b szn./1964.

¹⁰¹ Említve uo., valamint az *Élet és Irodalom* 1958. május 2-i számában is.

¹⁰² Süto András: Gond és eszmény. = Művészet 1958/1.sz.

¹⁰³ Keleti Ferenc nagykövet: A Magyar Autonóm Tartomány kulturális élete. Bukarest, 1958. május 16. 32/1958.sz.t. MOL XIX-J-1-j Román TÜK 18.d. 16/b. 003787/1958.

¹⁰⁴ Alig több mint egy évvel megjelenése után a *Művészet* elobb címét, majd létjogát veszítette el.

¹⁰⁵ Kuszálík Péter: Erdélyi hírlapok és folyóiratok 1940-1989. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1996. bevezetőjében. Az o muve cím szerint felsorolja az itt említett folyóiratokat.

¹⁰⁶ Keleti Ferenc: A Kolozsvári Tartományi Pártszervezet memoranduma. Bukarest, 1956. október 5. 327/szig.titk.1956. MOL XIX-J-1-j Román TÜK 26.d. 27/a 007588/1956.

¹⁰⁷ Beköszönte. = A Hét 1956. december 2.

¹⁰⁸ uo. Mikus Sándor: Nagymamák és unokák.

¹⁰⁹ uo. Orbán Gábor: Édes anyanyelvünk. Szellemisségünk kifejezője a beszéd.

¹¹⁰ Szakál Gyula: Túlélési stratégiák, hatalmi manipulációk a szlovákiai magyarság körében 1957-1990. Nemzeti Dokumentációs Központ, Pozsony, MTA, Budapest, Muhely Folyóiratkiadó, Győr 1997. 64-70.

¹¹¹ Bényi József főkonzul helyettes: Zima József látogatása. Bratislava [Pozsony] 1957. március 16. 32/1957.szig.titk. MOL XIX-J-32-a Pozsonyi Konzulátus iratai 9.d. 1957. 324-325.

¹¹² Említi: Benda Kálmán (szerk.) im. 1958-nál.; Révay István: A csehszlovákiai magyarság élete 1958-ban. = Katolikus Szemle 11 (1959) 144.

¹¹³ Csanda Sándor: Az Írószövetség magyar szekciója és az Irodalmi Szemle = Csanda Sándor: Nemzetiségi irodalmunk és kapcsolatai. Madách, Bratislava [Pozsony], 1985. 110. Az írók beadványukat 1953. május 11-én keltezték.

¹¹⁴ Fábry Zoltán: „Ideje már bizony“. = Irodalmi Szemle 1958/1.

¹¹⁵ Dupka György, Horváth Sándor (szerk.): '56 Kárpátalján. Intermix, Ungvár, Budapest, 1993. 95.; A huszadik század krónikája. Officina Nova, Budapest, 1994. 863.; Pál György: A magyar irodalom Kárpátalján (1945–1990). Nyíregyháza, 1990. 21.

¹¹⁶ Pál György im. 18.

¹¹⁷ 1959-ben a fejléc felirata a következő volt: „Vörös Zászló. Az Ukrajnai KP berehovái kerületi bizottsága és a Berehováikerületi Szovjet lapja“. A cím kivételével a szöveget a fejlécen ukránul is feltüntették.

¹¹⁸ Ekkor a fejléc felirata a következő volt: „A Kommunizmus Zászlaja. Az Ukrajnai Kommunista Párt vinohradovói kerületi bizottságának és a dolgozók képviselői vinohradovói kerületi Szovjetjének lapja“. A cím kivételével a szöveget itt is feltüntették ukránul

¹¹⁹ Rögvest tárgyalt korszakunk után 1959-ben a kolhozi híradók újabb hulláma jelentkezett Kárpátalján, amelyek formailag annyiban különböztek az 1957-esektől, hogy fejlécükön nemcsak magyarul, hanem ukránul is feltüntették a lap tulajdonosát. Ez azonban minden bizonnyal a kolhozi híradók utolsó éve lehetett, mert a 60-as években készült lapokkal egyáltalán nem lehet találkozni.

¹²⁰ A kolhozlapok csak egészen szórványosan jutottak el Magyarországra. Az itt felsoroltak néhány példánya azonban megtalálható az OSZK folyóirat gyűjteményében.

¹²¹ Pál György im. 18.; Benda Kálmán (foszterk.): Magyarország történeti kronológiája. IV.kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

¹²² Említi: Révay István: A kárpátaljai magyarság mai helyzete. = Katolikus Szemle 10 (1958) 130. O egyébként erre az évre datálta az Új hang antológia kiadását is, amiben azonban tévedett, mert az Új hangot először már 1954-ben kiadták.

¹²³ Balogh Sándor (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt vezetotestületeinek jegyzőkönyvei. I. kötet. Interna RT, Budapest, 1993. 257/11.j.

¹²⁴ Feljegyzés. Magyar–jugoszláv kapcsolatok. Budapest, 1957. március 15. 48/Má-57. MOL XIX-J-4-a Belgrádi Nagykövetség iratai 24.d. 301-302.

¹²⁵ Élo újsággal a magyarlakta falvakba. = *Népújság* 1958. június 14.

¹²⁶ A murszka szobotai rádió-közvetítőállomás megnyitása. = *Népújság* [Muraszombat] 1958. december 13. A *Népújság* 1958. november 15-i száma még úgy tudta, hogy a magyar adás valamivel a többségi után veszi majd kezdetét.

írta Szesztay Ádám

kelt Budapesten, megjelent a Magyar Tudományos Akadémia

KISEBBSÉGGKUTATÓ INTÉZET honlapján is

Cím: 1014 Budapest, Országház u. 30.

Levelezési cím: 1399 Budapest, Pf. 694/121